

II RIIGIKOGU

9. istungjärk. **Protokoll nr. 274 (22).** 1925. a.

**II Riigikogu koosolek 12. novembril 1925. a.
kell 10 hom.**

Kokku on tulnud 90 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Jaakson**, siseminister **K. Einbund**, sõjaminister **J. Soots**, rahaminister **L. Sepp**, välisminister **A. Birk**, teedeminister **K. Virma**, töö-hoolekandeminister **Chr. Kaarna**, põllutöominister **A. Kerem**, haridusminister **H. B. Rahamägi**, kohtuminister **R. Gabrel**, portfelli minister **K. Ast**, riigikassa juhataja **P. Öpik**.

Päevakord:

1. E. Jonas'e küsimine põllutöoministrile Uderna mõisa endiste tööliste maaga varustamise kohta.

2. E. Jonas'e, A. Jõeäär'i, O. Gustavson'i ja J. Piiskar'i arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele Rannu maatöoliste seltsi sulgumise kohta.

3. Vabariigi Valitsuse vastamine Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale poliitilise surve ja tagakiusamise kohta.

4. Vabariigi Valitsuse vastamine O. Gustavson'i, J. Vain'i, E. Jonas'e ja J. Tiks'i arupärimise peale alevite osavõtust kõrvaldamise kohta maakonnanoukogude valimistelt.

5. Vabariigi Valitsuse vastamine M. Laarman'i, P. Järv'e ja M. Martinson'i arupärimise peale uute lapitalude loomise asjus riigi rendimaadel.

6. Vabariigi Valitsuse vastamine A. Jõeäär'i, L. Johanson'i ja A. Kärner'i arupärimise peale Baltimere ümbruskonnas asuvate riikide vahelisele alkoholi kontrabandi vastu võitlemise lepingule mitteallakirjutamise kohta.

7. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul rahvuslik-vabameelse partei Riigikogu rühma arupärimise peale ebaseadusliku evang.-lut. usu konsistooriumi ametisse kinnitamise asjus.

8. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul L. Johanson'i, J. Piiskar'i ja B. Eilman'i arupärimise peale tööpuuduse vastu võitlemise ja tööstuselu tõstmise asjus.

9. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul E. Masik'u, E. Veberman'i ja M. Neps'i arupärimise peale Vabariigi Valitsusele.

10. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul A. Jõeäär'i, J. Piiskar'i ja L. Johanson'i arupärimise peale „Scheel ja Ko“ pangamajas ettetulnud tulude varjamise ja väärnähtuste asjas.

11. Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldusseadus — I lugemisel.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretääri kohal abisekretäär **L. Raudkepp**

Koosolek algab kell 10.10 min.

1. Päevakorra Juhataja A. Rei: Avan-
vastuvõtmine. Riigikogu koosoleku. Päevakorra kohta ettepanekuid tehtud ei ole, — loen päevakorra vastuvõetuks. Sõna on sekretääril teadaande korras.

2. Teadaandmine komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. Sekretäär **L. Raudkepp:** Riigikogu juhatuse poolt on järgmised seaduseelnõud komisjonidesse antud:

1. Valla vaestelastekohute asutamise seadus Petserimaal ja Narva-tagusel maa-alal — üldkomisjoni;

2. Riigikohtu seaduse § 17. muutmise seadus — üldkomisjoni;

3. tsiv. kohtup. seaduse muutmise seadus kohtuotsuste täitmise asjus — üldkomisjoni;

4. seitsmenda rahvusvahelise töökonverentsi poolt Genfis vastuvõetud kutschaiguste kahjutasu konventsiooni eelnõu kinnitamise seadus — töökaitse komisjoni;

5. seitsmenda rahvusvahelise töökonverentsi poolt Genfis vastuvõetud tööõnnetuste kahjutasu konventsiooni kinnitamise seadus — töökaitse komisjoni;

6. seitsmenda rahvusvahelise töökonverentsi poolt Genfis vastuvõetud pagaritöötuses öötöö keelu konventsiooni eelnõu kinnitamise seadus — töökaitse komisjoni;

7. seitsmenda rahvusvahelise töökonverentsi poolt Genfis vastuvõetud õnnetujuhtumiste läbi vigastatute oma kodanikkude ja välismaa töölistega ühtlase ümberkäimise kohta käiva konventsiooni eelnõu kinnitamise seadus — töökaitse komisjoni;

8. täiendav seadus töö-hoolekandeministeriumile eelkrediidi määramise kohta Mk. 6.000.000.—suuruses tööpuuduse vastu võitlemiseks — rahaasjanduse komisjoni.

3. Teadaandmine tervitus-telegrammi kohta. Riigikogule on tulnud järgmine tervitusteogramm: „Kuusalu ühispank oma 15. aasta juubelipäeva puhul tertvtab vabariigi seadusandlikku kogu ja soovib tema tööle Eesti riigi alusmüüride kindlustamisel head edu, mille juures kodanikkude ühistegeline omaabi toeks ja abiks tahab olla. Kuusalu ühispank.“

4. E. Jonas'e küsimine põllutöoministrile Uderna mõisa endiste tööliste maaga varustamise kohta ja põllutöominister A. Kerem'i vastamine küsimise peale.

E. Jonas (stp) (loeb): Palun põllutöoministrilt vastust järgmistele küsimistele:

1) Kas on õige, et kavatakse ära võtta endistelt Uderna mõisa töölistelt krunt nr. 9, mis juba 1920. aastast saadik nende kasutada?

2) Kui on õige, siis kas ja kus kavatseb ministeerium neile tööliste anda maad!

Põllutöominister **A. Kerem:** Austatud Riigikogu liikmed! Nende küsimiste kohta võin järgmist seletada. See on õige, et kavatakse ära võtta endistelt Uderna mõisa töölistelt krunt nr. 9, seda nimelt Tartu haigekassa nõudmisel. Kust töölistele maad anda saab, selgub siis, kui kevadel väljaandmiseks määratud maatagavarad kõik registreeritud on.

5. E. Jonas'e, A. Jõeäär'i, O. Gustavson'i ja J. Piiskar'i arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele Rannu maatöölise seltsi sulgumise kohta.

(Arupärimise-ettepaneku tekst:

„19. okt. k. a. pani kohalik raiooniülem siseministeeriumi ettekirjutusel Rannu maatöölise seltsi tegevuse seisma ja kogu seltsi varanduse aresti alla. Siseministeeriumi määrus põhjenes riigikorra kaitse seaduse §§ 1. ja 2-le.

Kuid teatavasti võib siseminister tähendatud seaduse põhjal katkestada ainult niisuguste organisatsioonide tööd, kes kõrvale kaldudes põhikirjast arendavad riigivaenulikku tegevust. Rannu maatöölise seltsi kohta, nagu järgnevalt selgub, viimast oletada ei saa.

See selts asutati juba 1917. a. ja töötas, välja arvatud okupatsiooni aeg, kunni 19. okt. vahet pidamata. Selle aja kestes pole kunagi saadud seltsi süüdistada põhikirjast kõrvale kaldumises ega riigivastase propaganda arendamises. Kui paari aasta eest hulk maatöölise ühisi siseministri korraldusel suluti „ühisväerinnaga“ liitumise ettekäandel, käis ka

Tartu maakonna Elva jaoskonna politseiülem isiklikult Rannu maatöölise seltsi tegevust uurimas. Lugesdas läbi kõik seltsi protokolliraamatud ja kuulates üle tunnistajad, ei leidnud jaoskonnaülem seltsi tegevuses midagi riigi- ja seadusevastast ning seltsile jäeti tegevusvõimalus. Ka hiljem, pärast 1-st detsembrit, kui igalpool töölisteühisuste tegevus kõige valjumale uurimisele võeti, ei leitud Rannu maatöölise seltsi ega ta üksikute liikmete süüdistamiseks isegi kaudset materjaali. Sellega on ka seletatav, et Rannu vallast pole ainustki tegelast olnud kommunistlikkudes protsessides. Vallanõukogu valimistel on selts esinenud alati oma, mitte aga „ühisväerinna“ nimekirjaga, ja vastav rühm töötab praegugi nõukogus, ilma et siseministeeriumil tema tegevuse kohta midagi süüdistavat oleks ette tuua.

Kõik need asjaolud näitavad, et riigikorra kaitse seaduse tarvitamine Rannu maatöölise seltsi vastu pole kuidagi põhjendatud, ja siseministri määrus seltsi sulgumise asjus on juhitud mitte riigivaenuliku elemendi, vaid töölisteklassi kui niisuguse vastu. Selle määrusega on siseminister rikkunud ühinemise vabadust, mis põhiseaduse § 18. järgi on kõigile kodanikkudele kindlustatud.

Kõike seda arvesse võttes, pöörame Vabariigi Valitsuse poole järgmise arupärimisega:

1) Kas on valitsusel teada, et 19. okt. k. a. suluti riigikorra kaitse seaduse põhjal tehtud siseministri määrusega Rannu maatöölise selts, kes pole aga kunagi osa võtnud riigivaenulikust tegevusest?

2) Kas kavatseb valitsus astuda samme, et muudetaks ära see määrus ning antaks seltsile tegevuse jätkamise võimalus ja vabastataks ta varandus aresti alt?

3) Kas ja kuidas mõtleb valitsus tulevikus ära hoida töölisliikumise takistamiseks juhitud korraldusi, mis rikuvad põhiseadusega kindlustatud kodanikuõigusi ja -vabadusi?

Tallinn, 10. nov. 25. a.

(Allkirjad)

E. Jonas.

A. Jõeäär.

Oskar Gustavson.

J. Piiskar.“)

E. Jonas (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Üks eelmistest arupärimistest, mis meie rühma poolt esitatud, oli pühendatud selleks, et valgustada seda sisepoliitilist surve olukorda, mis meil juba pikemat aega valitsemas. Selles arupärimises võis meie rühma esitaja ette tuua terve rea tõsiasju, mis näitavad, kui kergesti siseminister meie õigusliku korra isemoodi

tõlgitsemisega valmis saab. Käesolev arupärimine puudutab juhtumist samalt alalt. Kui eelmises arupärimises olid käsitatud andmed, kuidas surve oli sihitud üksikute töölisliikumise tegelaste ja sotsialistide vastu, siis käesolev näitab, et siseminister ka maatöölise seltsidega paremini ümber ei käi.

Nagu Riigikogu liikmetele laialijagatud arupärimistest näha, on siseminister riigikorra kaitse seaduse põhjal 19. oktoobril sulgunud Rannu maatöölise seltsi.

Mis põhjusel see selts suleti, seda ei tea keegi. Kuid riigikorra kaitse seaduse §§ 1. ja 2. räägivad, millal on siseministril õigus sarnaseid seltsisid sulguda.

Sealt loeme: „Keelatud on igasugune ühinemine tegevuseks, mis on sihitud sellele, et:

1) vägivaldselt muuta Eesti vabariigis põhi-seadusega maksmapandud riigikorda või olemasolevat ühiskondlikku korda;

2) lõpetada Eesti vabariigi iseseisvust või lahutada vabariigi küljest mõnda tema osa, või

3) arendada Eesti vabariigi iseseisvust eita-vat propagandat.“

Tähendab, neil seltsidel, kes omale sarnased sihid ette on seadnud, ei tohi olla selle seaduse põhjal eluõigust Eestis. Aga kui meie vaatame, kas siis Rannu maatöölise selts tõesti on enesele üles seadnud need sihid, ja kui ta neid sihte oma põhikirjas üles seadnud ei ole, siis, kas ta vast ei ole tegelikult kaldunud nende sihtide poole, sest ainult neil juhtumistel oleks siseministril õigus olnud teda sulguda. (J. Holberg, põl: Seda võib kohus selgitada.) Nojaa, härra Holberg, kohus võib seda selgitada, aga siseminister ei tohi ometi otsuseid teha seks, et pärast inimesed peavad neid kohtu kaudu ümber lükkama. Ma mõtlen, härra Holberg, riigikorra kaitse seadus annab siseministrile nii suure õiguse, et kui ta seda terves ulatuses tarvitada tahaks, siis võib ta kõik meie seltsid sulguda. Ma võin teile kinnitada, et käesoleval korral on siseminister talitanud nii, nagu ta talitama ei oleks pidanud. (J. Hünerson, põl: Õige hõlma ei hakka ükski!) Nojah, kes õige või kõver Teie arvates on, see ei pruugi olla sarnane jälle meie mõõdupuu järgi.

Mis on Rannu töölisteühisus teinud? Ta on asutatud 1917. a. Sellest ajast saadik kunni 19. oktoobrini on ta, välja arvatud okupatsiooni aeg, vahet pidamata tegutsenud. Ta tegevus on hargnenud põhikirja järgi, kui ka tegelikult kahes sihis: 1) majanduslik võitlus tööliste seisukorra parandamise eest ja 2) kultuuriline töö. Majandusliku võitluse alal ei ole see selts muud midagi teinud, kui omal ajal mõisa ülevõtmise puhul korraldas ta maaharijate ühingu, sest et mõisa veel pla-

neeritud ei olnud. Seltsi kaasabil töötas see maaharijate ühing paar aastat, kunni mõisa planeerimiseni. Ja see ongi terve ta „majanduslik võitlus.“

Kultuurilisel alal on selts kõigepealt korraldanud pidusid, loenguid ja asutanud raamatukogu ja nimelt sarnase, millist terves vallas ega ka naabervaldades ei ole. Töölised, kes selle seltsi ümber olid koondunud, olid tõepoolest energilised ja seltsi tegevusele andunud inimesed. Hoolimata rasketest tingimustest suutsid nad seltsi asja nii kaugele viia, et nad võistlesid kõik teised kodanlised seltsid peaaegu surnuks. Neil oli oma näitetrupp, oma näitelava sissesead, milleks nad olid kulutanud üle 20—30 tuhande. Siis oli neil oma mööbel muretsetud vallamajja. Seda-sama mööblit tarvitavad praegugi vallanõukogu liikmed ja teised seltsid. Peale selle tuleks huvitava joonena märkida seda, et haridusministeerium oli seltsile andnud iga aasta toetust 2.000 marka raamatukogu heaks. Meie teame ometi, et haridusministeerium ei saa subsideerida sarnaseid seltsi, kes riigikorra kaitse seaduse põhjal on keelatud või kes ajavad sarnaseid sihte taga, mis riigikorra kaitse seaduse järgi keelatud.

Seltsi tegelaste töövili oli see, et selts ikka enam ja enam arenes, liikmete hulk kasvas ja päeval, mil selts suluti, leiti kassast 27.000 mk. Rannus on vahepeal viimase kümne aasta jooksul asutatud umbes 20 kodanlist seltsi, kes kõik on kiratsema jäänud. Seal kõrval tekkis töölisteühisus, kes muutus elujõuliseks ning hakkas võistlema kodanliste seltsidega. Siit ongi vist pärit need näpunäited, mille puhul ta suluti. (M. Laarman, põl: Hirmus kadedad!) Jah, Teie poolehoidjad on seal tõepoolest kadedad.

Sellest lühikesest seltsi tegevuse ülevaatest peaks selge olema, et selts ei ole riigikorra kaitse seaduse § 1. pp. 1., 2. ja 3-da vastu kuidagi eksinud, vaid selts on teinud puhtkultuurilist tööd ja sulguda teda ainult selle eest on täiesti lubamatu. Ainukeseks põhjuseks seltsi sulgumisel võiks pidada seda, et ta on olnud Tartu maakonna maatöölise ühise liidu liige, ja on maksnud sellele liidule liikmemaksu. Teatavasti sulgus aga siseminister selle liidu läinud aastal, vist sellepärast, et seal olid enamuses kommunistid. Kuid sellest liidust võtsid osa ka sotsialistid, nõnda siis terve Tartu maakonna ühisused nii kommunistlikud kui sotsialistlikud olid koondatud selle liidu alla. Järelikult ei saa süüdistada igat ühisust, kes selle liidu liige oli, kommunismis. Ja seda vähem saab Rannu tööliste seltsi selles süüdistada. Seda näitab ka see asjaolu, et kui 1924. aastal suluti suur osa maa-

tööliste ühisustest, siis oli Rannu tööliste ühisus see, keda siiski sulguda ei juletud. Koha peale komandeeriti Elva jaoskonna politseiüle. See revideeris läbi ühisuse protokolliraamatud, pitseris kõik ühisuse paberid kinni ja toimetas need jaoskonda. Jaoskonnas võeti põhjalik uurimine ette, ja selle uurimuse tulemus oli see, et kõik seltsi varandus anti seltsile tagasi ja ta tegevusele ei tehtud takistusi. Aga veel rohkem — Rannu seltsis ei ole tänapäevani ühtki inimest leitud, keda oleks saadud tõmmata kommunistlikkudesse protsessidesse. Tähendab, kõik sennised uurimised ei ole suutnud näidata, et Rannu selts oleks kuidagi seotud olnud kommunistidega. Sellepärast ei saa ka liikmemaksu maksmist pidada kuriteoks.

Aga kui tõepoolest Rannu selts suluti üksi maakonna maatööliste ühisuste liidule liikmemaksu maksmise pärast, siis peaks sise-minister võtma vastutusele ka Tartu maakonna nõukogu, kes 3 aastat järgimööda määras sellele samale liidule 50 tuhat marka aastas.

Kõik need asjaolud näitavad, et siin sise-minister ei ole õieti talitanud, ja seda seltsi riigikorra kaitse seaduse alla viia ei ole sise-ministril mingisugust põhjust olnud. Aga kui ta siiski seda on teinud, siis sellepärast, et ta näib kalduvat sinna poole, et teha lõppu meie igasugusele töölisliikumisele. Peale Rannu seltsi sulgumist on veel hulk teisigi seltsi sulutud, kes samuti vähe seotud on olnud kommunistliku liikumisega, kui Rannu seltsi. Sellepärast ei saa Rannu seltsi sulgumise peale kui üksiku juhtumise peale vaadata, vaid see on ainult üheks näiteks, kuidas siseminister meie töölisliikumist maha suruda tahab.

Ma loodan, et 25 Riigikogu liiget toetab seda arupärimist, et võimaldada siseministrile seletust anda selle kohta, kas siin on tegemist mõne administratsiooni eksitusega või tõepoolest tema siht seisabki selles, et tervet meie töölisliikumist ära hävitada.

Juhataja **A. Rei:** (Hääletatakse.) Arupärimine on 31 Riigikogu liikme toetusel vastu võetud.

6. Vabariigi Valitsuse vastamine Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale poliitilise surve ja tagakiusamise kohta.

Riigivanem **J. Jaakson:** Väga lugupeetud rahvasaadikud! Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma poolt on esitatud Vabariigi Valitsusele arupärimine, milles Vabariigi Valitsuse vastu on tõstetud rasked süüdistused. Arupärijad seletavad, et meie põhiseaduse

nurgakiviks on õiguslik kord, kus ei tohi olla aset poliitilisel survereshiimil. Arupärijad leiavad, et meil kipub järk-järgult teravamalt maad võtma reshiiim, mis ilmses vastolus meie maksva demokraatliku korra põhinõuetega, ja et ettekäändel, nagu tahetaks võidelda maksva riigikorra vägivaldse kukutamise vastu, on surve sihitud kogu töölisliikumise vastu.

Edasi seletatakse, et politseivõimude poolt toimepandud ülekuulamised, läbiotsimised ja arreteerimised sunnivad oletama, nagu loetaks seda riiklikuks kuriteoks, kui keegi kodanik julgeb olla töölisrühma liige omavalitsuse esituskogus. Lõpuks kirjutatakse, et kohtadel kiusatakse taga kodanikke, kelle süü seisab ainult selles, et nad on tegutsenud Eesti sotsialistliku partei huvides. Süüdistuse tõenduseks tuuakse ette terve rida isikuid, kes kõik olla kannatanud politseivõimu survereshiimi all.

Enne, kui üksikasjade juurde läheme, lubage tähendada järgmisele asjaolule. Arupärijad lasevad arupärimises kui ka iseäranis arupärimise põhjendamises välja paista, nagu oleks kõige selle juures süüdi peaasjalikult siseminister. Pean tähendama, et mina kõik asjad, mis arupärimises ette toodud, olen läbi vaadanud, ja nendest midagi leidnud ei ole, mis politseivõimude poolt seadusvastaselt oleks toimetatud. (M. Martna, stp: Väga kahju! J. Piiskar, stp: Las aga politsei lõhub edasi!) Tunnistan ennast sellepärast neis asjus täiesti solidaarseks härra siseministriga. Vahelhüüe J. Vain'i, stp poolt.) Kuulake enne seletus ära. Asjade kohta, mis arupärimises ette toodud, annab üksikasjaliselt seletust härra siseminister. Mina tahtsin peatuda ainult mõne üksikasja juures.

Kõigehuvitavam ja karakterlikum on Johannes Robas'e asi. Peatume sellepärast selle juures natukene kauem. Johannes Robas oli Triigi valla töölisteühisuse liige. Nimetatud ühisus asutati 1919. a. sotsiaaldemokraatide poolt, kuid varsti tekkis ühisuses kaks voolu: üks sotsiaaldemokraatlik vool ja teine kommunistlik vool, kusjuures ülekaal varsti viimase voolu kätte läks. Et selgemat pilti saada Robas'e tegevusest, lubage ette kanda väljavõtte nime- tatud ühisuse protokollist ja Robas'e enese ning teiste ühisuse tegelaste tunnistustest.

Ühisuse protokollist 19. novembrist 1922. a. loeme: „Arutamise alla võeti Eestimaa töörahva ühise väerinna 12 nõudmisega ühinemise küsimus. Ühinemise poolt oli ja tegi vastava ettepaneku Robas, vastu oli Talbak. Robas'e ettepanek sai poolt 11 häält, vastu 6, ja oli seega vastu võetud.

Teiseks, Johannes Robas teatas, et tema on kongressil hääletanud III internatsionaali poolt,

sest temale olla õigus jäetud hääletada oma äranägemise järgi. Talbak teeb ettepaneku, jääda internatsionaalide asjas erapooletuks. M. Pertman teeb ettepaneku, ikkagi jääda III internatsionaali poolt. Talbak'i ettepanek saab 4 häält poolt, 9 vastu, 2 erapooletut. Pertman'i ettepanek saab 13 häält poolt, 3 vastu, 1 erapooletu, ja on seega vastu võetud.“

Üks ühisuse asutajatest ja juhtivatest jõududest oli keegi Tõnu Jaani poeg Talbak, kindel sotsiaaldemokraat, algkooli juhataja ja keskkooli haridusega isik. (Vahelhüüe: Asutava Kogu liige.) Jah, Asutava Kogu liige ka. Nimetatud Talbak on üle kuulatud 26. septembril käesoleval aastal, ja on järgmise seletuse andnud:

„1919. a. mina ühes Ed. Pertman'iga asutasin Triigi valla töölisteühisuse Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei juhtnõõride järgi.

Alguses oli meie töölisteühisus täiesti sotsiaaldemokraatlikul alusel. Järgmisel aastal, see on 1920. a., hakkas Eesti iseseisev sotsialistlik partei juba ülekaalu oma kätte haarama. Eesti iseseisva sotsialistliku partei põhimõtete teostajaks oli Johan Robas ja teised. Edasi 1921. a. ja 1922. a. asus ühing ikka pahemale parteilisele platvormile, ja 1922. a. lõpul ühel peakoosolekul seati küsimus üles tööraha ühise väerinna 12 nõudmise ja III kommunistliku internatsionaali suhtes. Koosolek võttis vastu otsused — tunnistada õigeks 12 tööraha ühise väerinna nõudmist ja asuda III kommunistliku internatsionaali seisukohale. Nende küsimuste ülesseadjateks ja läbiviijateks olid Maria Pertman, Johan Robas, Johannes Robas, Jakob Klaan j. t.

Mina, kui sotsiaaldemokraatliku partei liige, ei saanud nende otsustega leppida, kuid töötasin nendega seltsis olukorra sunnil, sest lootusin lähemal ajal ülekaalu saada sotsiaaldemokraatliku ilmavaatega isikute kätte. Pärast III kommunistliku internatsionaaliga ühinemist käisin mina sotsiaaldemokraatlikus keskkomitees nõu küsimas seisukoha võtmiseks. Sealt soovitati ühingu mitte välja astuda, vaid edasi jääda ja igal juhtumisel ülekaalu jälle oma kätte võtta. Jäin siis ka juhatusse edasi, ja tegin katset antud juhtnõõride järgi toimida, kuid sellel mingisugust tagajärge ei olnud. Astusin siis esiteks juhatuselt välja, ja 1923. a. lõpul astusin ka ühisusest üldse välja.

Minu ühisuses olemise ajal töötas ühisus maatöölise ametiühisuste liidu juhtnõõride järgi, saades ka mõned ringkirjad ja üleskutsed Eesti tööraha parteilt.“

Roobas ise, üle kuulatud samuti 26. septembril käesoleval aastal, on andnud oma kohta järgmise tunnistuse: „1921. aastast saadik

olen mina Triigi valla töölisteühisuse liige, alguses lihtliige ja pärastpoole juhatusse liige. 1922. aastal astusin juhatusse liikmeks. Alguses ei olnud meil mingisugust keskorganisatsiooni, kuna pärastpoole võtsime ühisuse maatöölise ametiühisuste keskkliidu alla. 1922. aasta sügisel asus Triigi valla töölisteühisus III internatsionaali seisukohale ja tunnistas tööraha ühise väerinna 12 nõudmist õigeks. Mina selle vastu kuskil ei protesteerinud, vaid jäin edasi tegevaks juhatusse liikmeks majanduslikkudel põhjustel.“ (Naer paremal pool.) Edasi seletab ta: „Kas mina praegu veel III internatsionaali põhimõtet tunnistan ja pooldan, selle küsimuse jätan südametunnistuse vabaduse põhjal vastamata. Ka selle jätan vastamata, kas mina siis pooldasin seda 1922. a. septembril, kui Triigi valla töölisteühisus oma otsuse tegi, või ei pooldanud.“ Väga huvitava seletuse, mis osalt puudutab ka Roobast, on andnud Rudolf Tõnu poeg Veimer, kes on üle kuulatud 5. jaanuaril 1925. a. Veimer on ise oma käega oma tunnistuse üles kirjutanud, ja see väljavõttes käib nõnda: „Täienduseks minu poolt varemantud seletusele tunnistan järgmist: Põrandaaluste tegelaste peatuskohtadest tean järgmised: Maneeshi tänav nr. 8, krt. 7, hoovi peal väike maja, keldrikorter, seal peatas põrandaalune Roobas. Selles korteris sain mina Roobas'ega kokku 28.XI.24. a. Minu teadmise järgi elas Roobas selles korteris 12—18. nov. l. a. ja 28. novembril l. a. Teine konspiratiiv-korter oli Söörensi tän. nr. 5-5. Kolmas konspiratiiv-korter oli Ülem-Sõja tän. nr. 12—15. See oli minu ja Pälson'i korter. Peale selle on selles korteris käinud Palvadre ja Roobas; kas nad seal ka ööd on olnud — seda ma ei tea. Sama maja alumisel korral, vastaspoolel üle koridori — oli Pälson'i teine korter. Kas seal ka teisi on käinud — seda ma ei tea. Näitusaia ja raudtee vahelisel tänaval ühes majas, numbrit ei tea, oli ka konspiratiiv-korter. Tean, et selles korteris käis Roobas ja keegi teine, kelle nime ma ei tea. Konspiratiiv-korteriid ma rohkem ei tea. Üks osa sõjariistu toodi minu arvamise järgi Viru maakonnast. Sealt toodi püsse. Enne 1-st dets. l. a. tõi rkl. Jürna püsse kuskilt Raudtalu maant. Pärast 1-st dets. rääkis minule Baumann, et tema on toonud püsse Viru maakonnast hobusega, kuid jäänud hiljaks ja püssid matnud maha kuskile Raudtalu maantee äärde maasse.“ Siis räägib ta veel Anvelt'ist ja lõpuks ütleb: „Anvelt'iga olin mina üks kord koos Tell'skopli tänaval asuvas veetornis. Seal viibis sel ajal ka Roobas.“ (M. Martna, stp: Kas see on seesama Roobas, kes siin kõne all?) See peab olema seesama Roobas. „See kokkusaamine oli umbes oktoobrikuu

keskpaigas l. a. Muud juurde lisada ei ole.“ (M. Martna, stp: Mis selle Roobas'e eesnimi oli?) Johannes. (M. Martna, stp: Ja teine?) Johan Roobas. (M. Martna, stp: Johan ja Johannes Roobas, tähendab, kaks inimest. L. Johanson, stp: See Roobas on ammu maha lastud, kellest Teie räägite. Surnud hinged, kellest Teie räägite.) Selle kohta minul andmeid ei ole. (J. Vain, stp: Agentuurandmed on Teid sisse vedanud.) Kui siin püütakse seletada, et see Roobas, kellest Veimer räägib, tõesti maha lastud peaks olema, siis selle kohta mul praegusel momendil andmeid ei ole. (L. Johanson, stp: Niisuguste andmetega tulete Riigikogu ette, kelleks Te meid peate! J. Hünerson, põl: Kelleks te iseendid peate?) Sellel aga iseäralikku tähtsust ei ole. (J. Vain, stp: Miks ei ole? J. Hünerson, põl: Asjata veesegamine.) Mina tõin andmed, mis on täiesti kindlad, see on Talbak'i ja Roobas'e eneste tunnistused. (L. Johanson, stp: Võtke siseminister vastutusele, et ta Teile niisugused andmed annab. M. Martna, stp: See tunnistus käib teise Roobas'e kohta. Missugusest Roobas'est praegu jutt on, kas sellest, kes praegu vangis?) Vangis ei ole praegu ühtki Roobas't. Igatahes Triigi töölisteühisuses on kaks Roobas't olnud, üks Johannes ja teine Johan, ja mõlemad on elus. (J. Hünerson, põl: Asjata segavad vett.) Igatahes on politseivõimude poolt seaduslikus korras toimendatud juurdlusel üle kuulatud teiste tege-laste hulgas ka arupärimises tähendatud Roobas. Vahialla ses asjas ühtki isikut võetud ei ole. Asi on saadetud kohtuvõimudele, ja tähtsamateasjade kohtu-uurija määrusega 5.X. s. a. on U.N.S. § 102. põhjal eeluurimist alatud.

Milles seisab siin sotsiaaldemokraatide tagakiusamine, on minule täiesti arusaamatu. Kuigi peaks minul eksitus juhtunud olema ses mõttes, et see Roobas, kellest räägib Veimer oma tunnistuses, ei peaks see olema, kellest arupärimises räägitakse. Igatahes see Roobas, kellest räägib Talbak oma tunnistuses, ja see, kes ise oma tunnistuse andnud, kellest räägib ka Triigi valla töölisteühisuse protokoll, oli kindlate andmete järgi selle poolt, et töörahva ühise väerinna 12 nõudmist läbi viia, ja tunnistas omaks III kommunistliku internatsionaali.

Läheme edasi Johannes Ülevaino asja juurde. Johannes Ülevaino elab Kohilas; 1923. a. on tema valitud „asunikude, saunikute, popsnikkude, mõisa- ja vabrikutöölise ühisuse nimekirja nr. 1“ järgi Kohila valla-nõukogu liikmeks.

Tähendatud nimekirja järgi oli valitud

ühte kokku 12 nõukogu liiget. Nendest oli hiljem osavõtmise pärast 1. detsembri mässukatsest karistatud kohtute poolt 5 isikut: 2 surmanuhtlusega, 2 sunnitööga 10 aasta peale ja 1 nelja-aastase vangirooduga. Ühe karistatud isiku seletustest on näha, et Kohila kommunistidel 1. detsembri mässukatse kavatsus juba varem teada oli, kui Tallinna kommunistidel. Nimelt räägib see isik, Hans Vingel, et juba 30. novembri õhtul, kui tema töölt on tahtnud koju minna, keegi tema kaastöolistest teda on kutsunud koosolekule Kohila Vene kiriku väljale, ja nagu pärast olla selgunud, on see olnud kommunistide salajane koosolek, kus arutati samal ööl korraldatavat mässukatset. See asjaolu, et nimekirja järgi valitud nõukogu liikmetest 5 isikut oli karistatud kohtute poolt, ja kohapeal saadud kaebtused andsid põhjust juurdluse algamiseks, et selgitada, kas see rühm vallanõukogus, kelle liikmed valitud tähendatud nimekirja järgi, ei moodusta enesest ühingut, kelle tegevus on sihitud riigikorra kaitse seaduses keelatud sihtide teostamisele, mispärast see sulguda tuleks riigikorra kaitse seaduse § 3. korras.

Vastava ametniku poolt on seaduses ettenähtud korras juurdlus toimetatud, see on, isikuid üle kuulatud ja tähendatud rühma tegevust vallanõukogu asjaajamises selgitatud. Juurdluse toimetamisel kedagi kaebalusena üle kuulatud ega vahialla võetud, ega vahiall peetud ei ole. Juurdlus esitatakse kohtuvõimude korraldusse, kuna rühma edasitegutsemise takistamiseks põhjusi ei selgunud.

Teiste hulgas on selles asjas üle kuulatud tunnistajana ka Johannes Ülevaino, kelle kohta arupärimises tuuakse ette, nagu oleks teda taga kiusatud. Ometi ei saa kodaniku ülekuulamist tunnistajana tagakiusamiseks lugeda. Muud kokkupuutumist politseivõimudel Ülevaino'ga viimasel ajal ei ole olnud. Küll oli aga sama Ülevaino 1919. a. üle-eestimaalisel ametiühisuste kongressil avaldatud tegevuse eest välja saadetud Nõukogude Venemaale, kust ta 1920. a. augustis optandina tagasi tuli Eestisse.

Läheme edasi Jakob Blauberg'i asja juurde. Üle kuulatud 19.I.1925. a., seletab Jakob Blauberg ise oma tegevuse kohta 1917. a. järgmist: „1917. a. olin mina kohaliku töölistenõukogu esimehe Oskar Laane, kes praegu Venemaal on, abiks. Samal aastal võtsime Laane'ga üle ka kohaliku mõisa, kus kohal Behrsin rentnikuks oli. Muuseas võeti ka kohalikud elanikud: Luts, Karl Behrsin ja Häussler meie käsul kinni ja viidi Tallinna kinni, kuid pärast kuulsime, et kõik kolm on jälle vabastatud. Tunnistast ennast süüdi 1917. a. Häädemeeste mõisa ülevõtmises.“

Karl Behrsin, selleaegne Eesti ohvitser, kirjeldab seda juhtumist järgmiselt:

„Tunnen Jakob Blaubergeri 1917. aasta sügisest saadik, kui tema tegutses Häädemeeste vallas kui aktiivne kommunist.

Sel ajal teenisin 2-se Eesti jalaväe-rügemendi 3. pataljonis, missugune asus Pärnus. Detsembrikuul 1917. aastal sain pataljoniülema käest luba puhkusele sõitmiseks Häädemeeste valda, oma kodukohta. Pühapäeval kodus viibides läksin vallamajasse, tööliste-kommunistide koosolekule. Koosolek ei alanud määratud ajal ja kokku saades tuttavatega, hakkasin nendega juttu ajama. Jutuajamise juures küsisid tuttavad, mis uuemat ka kaugemal kuulda on, ja kuidas on sakslaste tulekuga meie maale. Vastasin seepeale: muud uuemat pole midagi, ainult Venemaal korda enam pole ja sakslased, kui nad tulla tahavad, võivad tulla, sest tee on vaba. Seda jutuajamist kuulis Jakob Blauberger ja tegi minule märkuse, et mina ässitavat rahvast valetadetega.

Rahvas mõistis Blaubergeri märkuse hukka, kuid vaatamata selle peale, jätkas oma vaenulist kihutustööd minu vastu oma pooldajate hulgas. Järgmise päeva vara hommikul arreteeriti mind tööliste-kommunistide poolt Vene sõjaväelaste kaasabil. Arreteerimine sündis J. Blaubergeri nõudmisel. Ühes minuga arreteeriti kohalikkudest elanikkudest härrad Luts ja Häussler. Meid kõiki saadeti kohe tapiga Tallinna mingisugusesse tribunaali. Süüdistati mind rahva ässitamises, nimelt, et mina olevat öelnud: „Venemaal pole korda, ja sakslased tulevad varsti siia.“

Teist korda puutusin J. Blaubergeriga sel ajal kokku, pärast seda, kui minu vanematekodu (Häädemeeste mõisa) üle võetud oli juba kommunistide poolt (kohalikkude), — sõitsin koju, et päästa oma vanemate varandusest osagi, kusjuures Blauberger seisis minu nõudmistele kõige rohkem vastu, vaatamata selle peale, et teised kommunistid järelandlikumad olid.“

Väga arusaadav, et kõik isikud koha peal, kes 1917. a. ja hiljem Blaubergeri tegevuse läbi kannatada said, vaenulikud on tema vastu. Arusaadav sellepärast ka, et pärast 1. detsembri sündmusi kohalikud elanikud ka Blaubergeri kahtlustama hakkasid osavõtmises nendest sündmustest. Kohalikkude elanikkude poolt sai kaitsepolitsei mitmed kaebtused.

Kaitsepolitsei on neist kaebtustest kirjalikult 27. detsembril läinud aastal diviisiülemale ette kandnud, kes selle kirja oma otsusega 3. jaanuarist on kohtupalati prokurööri abile Pärnus edasi saatnud. Prokurööri abi korraldusel on juurdlust toimetanud kriminaalpolitsei ametnik Jantson, kes koha peal

asjaosalisi üle kuulamas käis. Selle juurdlustmaterjaali põhjal on prokurööri abi 28. jaanuaril käskinud Blaubergeri vahi alla võtta, Blauberger on vahi alla võetud 6. veebruaril 1925. a., kinnipeetuks arvatuna kohaliku prokurööri järgi. Selle järele läks asi celuurimisele Pärnu III jaoskonna kohtu-uurijale, kes Blaubergeri 21. veebruaril kaebelusena üle kuulas ja vahialla jättis. 2. aprillil on Blauberger sama kohtu-uurija poolt vahialt vabastatud ja politsei-valve alla antud. Juurdlustel ei leidnud Blaubergeri osavõtt 1. detsembri sündmustest kinnitust, ning süüdistus Blaubergeri vastu lõpetati sõjaväe prokurööri ettepanekul sõjaministri poolt 30. novembril ära. Et juurdlustel kellegi poolt oleks Blaubergerile kätt külge pandud, selle kohta puuduvad igasugused andmed. Blauberger ise mingisuguse kaebusega esinenud ei ole, olgugi et temal seda võimalik oleks teha olnud nii kohtu-uurijale, kelle poolt ta üle kuulati, kui ka kohalikele prokuröörile, vangimajaülemale ja lõpuks kohtupalati prokuröörile, kes Pärnu vangimajas käis ajal, mil Blauberger seal vahiall viibis, ja vahialustelt, nende hulgas ka Blaubergerilt, küsis, kas neil kaebusi anda ei ole. Pärast seda, kui arupärimises ette toodi, nagu oleks Blaubergerile kätt külge pandud, on kohalik prokuröör isiklikult juurdlust alanud asja selgitamiseks. (M. Martna, stp: Siis see asi päris selge ei ole!) Kui see kaebtus oleks õige, et Blaubergerile on kätt külge pandud, siis oleks Blauberger ise seda kahtlemata otsekohe kohtu-uurijale või prokuröörile kaevanud. Ei ole sugugi tõenäoline, et Blauberger, kui ta tõesti politseiametniku poolt ülekuulamisel lüüa oleks saanud, siis tema sellest ainult nüüd arupärimises seletama hakkab.

Lõpuks August Turp'i ja Johannes Simson'i asi. Turp'i vastu oli politseivõimudele juba 1924. a. suvel kaebus tulnud, et tema kohapeal kommunistlikku kihutustööd teeb ja maksva riigikorra vastu vaenulikkust avaldab. 8. detsembril läinud aastal on Ulila valla raiooniülem juurdlust alustanud Turp'i vastu asjaolude selgitamiseks, et Turp, olles Ulila valla Vösivere algkooli juhataja, haridusministri telegraafilist käsku 4. detsembril koolis leinaõhtu 1. detsembri ohvrite mälestamiseks korraldada, ei täitnud. Sama asja kohta on ka Ulila vallavalitsus kirjaga 5. detsembrist ette kandnud Tartu maakonnavalitsusele, missuguse kirja maakonnavalitsus on maakonna politseiülemale edasi saatnud vastavateks korraldusteks. 9. detsembril on Turp vahialla võetud ja 10. detsembril teise diviisi ülema korraldusse saadetud, kelle otsusega Turp'i asja arutamine on antud sõjaväljakohtu kätte, kes 12. detsembril otsustas süüdistusmaterjaali

täiendavale eeluurimisele saata ja Turp'i vahialla jätta. Diviisiülema korraldusel on juurdlust edasi toimetatud, ja selle juurdluste põhjal on diviisiülem A. Turp'i ametist tagandanud ja asja kohtuvõimudele saatnud Turp'i vastutusele võtmiseks. Prokurööri poolt on asi saadetud Tartu tähtsamate asjade kohtu-uurija toimetusse, kes 2.II s. a. on otsustanud Turp'i vastutusele võtta U. N. S. § 102. põhjal ja Turp'i vahialla paigutada. Eeluurimise lõpetamisel on sama kohtu-uurija 11.V s.a Turp'i vahialt vabastanud. Turp on kohtulikule vastutusele võetud U.N.S. § 102. põhjal.

Johannes Simson oli Laius-Tähtvere maatöölise ühisuse esimees ja võttis tähendatud ühisuse saadikuna 1922. a. II ülemaalisest töölisühisuste kongressist osa. Ühisuse poolt oli temale antud juhtnõuiks järgmine resolutsioon: „L.-Tähtvere maatöölise ühisuse organiseeritud töölised, arvu poolest 30, asuvad kindlatel seisukohtadel, et töörahva olukorda Eestis ei saa parandada pisikeste nõudmistega, vaid tuleb ellu viia töörahva ühise väerinna 12 nõudmist, sellepärast kohustab L.-Tähtvere maatöölise ühisuse peakoosolek oma saadikut esinema II ülemaalisel töölisühisuste kongressil nende seisukohtadega, mis avalduvad ülemaalise ajutise kesknõukogu üleskutses („Uus Meie Hääles“ nr. 10—19. sept. 1922. a.) ja neid seisukohti kaitsma.“ Resolutsioon on vastu võetud Simson'i enese eesistumisel. Varsti pärast 1. detsembrist teadustati kohalikule politsei raiooniülemale, et Simson 30. novembrist kuni 3. detsembrini olla Tallinnas viibinud, mispärast tekkis kahtlus, kas tema ei ole osa võtnud ka 1. detsembri sündmustest. Toimepandud juurdlustega Simson'i osavõtt 1. detsembri mässukatsest kinnitust ei leidnud, mispärast süüdistus Simson'i vastu sõjaministri käsukirjaga 17.IX s. a. lõpetati. Vahiall on Simson viibinud selles asjas 10 päeva, 18—27. detsembrini.

Ükski eeltähendatud asjadest ei kinnita arupärijate väiteid, vaid just ümberpöörduvalt, neist asjadest on näha, et kõik politsei kui ka kohtuvõimud on siin täiesti seadusepärastelt tegutsenud.

Siseminister K. Einbund: Austatud Riigikogu liikmed! Härra Riigivanem oma eelkäivas seletuses jättis puudutamata arupärimise põhjenduses ettetoodud asjaolud järgmiste nimede kohta: Sosi, Künnapas, Pihlamets, Kuuskmann ja Vebermann. Mina loeksin enese kohustuseks Riigikogu liikmetele mis võimalik ette kanda nende nimede kohta. (J.Vain, stp: Aga ärge segage Kuuskmann'i proua Kuuskmann'iga „Estonias“!) Hindrik Sosi kohta on praegu asi... (Sagedad

vahelhüüded.) Rkl. Gustavson, Teie kõnelete Sosist... (O. Gustavson, stp: Jaak Sosist.).... palun võtta arupärimise tekst, Teie kõnelete Sosist, aga missugune Sosi see on, või keda Teie olete arvanud, selle kohta on minul võimalik otsusele jõuda eeluurimise aktide järgi, kus mina pean võtma ühe Sosi nime. (Vahelhüüded.)

Mis puutub Sosi nimelisse isikusse, siis võib tema kohta järgmist öelda. Tema kohta on asi praegu kohtu-uurija käes eeluurimisel, ja sellepärast eeluurimisel olevast aktist ei ole võimalik minul asja ette kanda, sest see akt on kohtu-uurija käes. Kui Teie olete aga arvanud mõnda teist Sosi, siis... (O. Gustavson, stp: Arupärimine räägib Vebermann'ist, mina palun Vebermann'i mitte segada Riigikogu liikme Vebermann'iga.) Mina palun mitte hoolitseda Riigikogu liikme Vebermann'i eest, vaid kuulata, mida edasi kõnelen.

Jaan Künnapas'i kohta leidub aktist järgmist: Teda süüdistatakse Nuhtl. Sead. § 102. põhjal, ja tema asi oli sõjaringkonna kohtus arutamisel 8. oktoobril s. a., ning asjaarutamine lükati edasi asitõenduste kohtusse toomiseks. Järelikult selle asja toimetus on praegu kohtus, ja asjaajamine oli edasi lükatud, mille tõttu kohtust akti saamine oli minul takistatud ja sellepärast akti sisu, materjaali sisu ei saa ma ette tuua. (J. Piiskar, stp: Aga missugustel andmetel ta sinna kohtu alla sattus?)

Edasi on toodud nimi Pihlamets. (M. Martinson, põl: Teie kaitsete, mida olemas ei ole. L. Johanson, stp: Meil on raske öelda, kas Teie seal olemas olete.) Haapsalu tollivalvur Pihlamets'a kohta oli koha peale teade tulnud tollidirektorile, et Pihlamets oli 23. a. kevadel ühiselt kommunist Suuster'iga Kärkla alevi kõnekoosoleku korraldanud ja Suuster'i poolt avaldatud kommunistlike põhimõtteid edasi andnud. Suuster on kohtu poolt riigivastase tegevuse eest eluksajaks sunnitööle mõistetud, samuti oli Pihlamets Suuremõisa vallas kommunistlikus ühingus riigivastast tegevust avaldanud. Kuna nimetatud ühisus asus riigivastase tegevuse platvormile, siis suluti ta Tallinna rahukogu otsusega 7. mail 1924. a. Pihlamets'a teenistusekoht oli sõjaväe laskemoonaladude juures, ja kuna tema kohta toodud kahtlustused teatavaks olid saanud, soovitanud sõjaväevõimud tollidirektorile Pihlamets'a ümber paigutada. Tollidirektor küsis selles asjas siseministri arvamist, mille peale vastas siseminister, et ta jätab Pihlamets'a tollidirektori vastutusele, sest erakorralise võimuga vaheleastumiseks leidis siseminister ettetoodud andmed puudulikud olevat. Tollidirektor on Pihlamets'a

teenistuse asukoha Rohukülast Haapsalu ümber paigutanud ja hiljem tagasi viinud Rohukülasse.

Edasi on nimed Kuuskmann ja Vebermann, nende kohta andmeid aktides ega asjaoludest, mis kuidagi siseministeeriumi või kohtu ja politseiametnikkudega ühenduses oleksid, ei leia meie. Sellepärast nende nimede Kuuskmann'i ja Vebermann'i kohta ei tea mina midagi öelda, kas nad teenivad kuskil või kes nad on, nende kohta ei ole siseministeeriumis ega kohtuaktides andmeid.

Sellega oleksid puudutatud härra Riigivanema, kui ka minu täiendava seletusega kõik need nimed, mis arupärimises olid ette toodud, jääks ainult järele vastata ülesseatud küsimistele. Kõige esmalt küsitakse, kui Vabariigi Valitsus ei loe keelatuks loaialset töölisliikumist Eestis, millega seletada siis survet ning tagakiusamisi nende töölisliikumise tegelaste suhtes, kelle riigiustavus väljaspool kahtlust. Mina võiksin selle peale vastata, et Vabariigi Valitsus austab igasugust loaialset töölisliikumist sama, kui iga teist vaimlist kui ka ainelist liikumist vabariigis. Ja sellepärast töölisliikumine ei ole mingisugusesse erilisesse seisukorda pandud kõigi muude liikumistega, mis seisavad loaialset riiklikul ja põhi-seaduse alusel, ja mille kohta ei riigikorra kaitse seadus ega teised kriminaalseadused tarvidusi esile ei kutsuks juurdlevatel ja uurivatel võimaldel tegevusesse astuda. Selle punkti juures loeksin ma ühtlasi veel oma kohuseks Riigikogule järgmist ette panna. See arupärimine on esitatud Vabariigi Valitsuse vastu, ja eriti on ta esitatud arupärimise põhjendajate poolt siseministri vastu. Meie aga teame, et meie maksva korra järgi nii kriminaalasjus kui ka poliitiliste süütegude asjus on meil tegutsemas kohapeal prokuröörid ja kohtu-uurijad ja politseiametnikud nende agentidena. Meie maksva kohtupidamise korra järgi on politseiametnikud kohapeal tarvilikkudel kordadel kohtu-uurijate asetäitjad, nad on käskude-täitjad kohtuvõimudele, tähendab prokuratuurile ja uurivatele võimudele. Kui meie nüüd vaatame neid asju, mis praegusel korral arupärimise põhjenduses ette toodud, siis meie leiame, et ilma kohtuvõimudeta ei ole administratsioon siin töötanud, ja meie näeme, et kõik need asjad on käinud selles eeluurimise korras, mis maksvate seaduste järgi meil ette nähtud. Nüüd mina küsiksin, austatud Riigikogu liikmed, mis oleks võimalik meie õigusmõistmise korra juures valitsusel või eriti siseministril teha, kui üks asi on antud juba kohtu-uurija kätte. Kas oleks meil õigus käsku anda neid asju lõpetada või uurimist seisma panna? Austatud härrad, teie pöörate minu poole, aga teie ei võta arvesse, kas on Vabariigi

Valitsusel õigus käsku anda kohtu-uurijale asjade seismapanemiseks või lõpetamiseks, või kuidagi teisiti kohtuasjadesse segada. Vaadake, kui see lugu nõnda oleks, siis tuleksite teie teise arupärimisega ja ütleksite, et vaadake, teie avaldate mõju kohtuvõimude peale. Nii-suguseid asju on meil varem juba Riigikogus olnud. Mitte ainult austatud Riigikogu liikmed pahemalt poolt ei ole meie korra eest hoolitsejad ega vastutajad, vaid ka Riigikogu liikmed teistest rühmadest. Kuidas võib siis valitsus kindel olla, kui ta otsekohe mõjuavalduse kohtutegelaste peale tarvitusele võtaks ja igal juhtumisel kohtuasjades vahele astuks, et tema siis veel rohkem maksvast korrast üle ei astuks. Kõik ametnikud, ka kohtuametnikud, politseiametnikud peavad käima seaduse järgi, nii nagu see täpselt teie poolt, härrad Riigikogu liikmed, meie riigis seatud. Arusaadav, et iga kodanik kohapeal oma õigusi iseseisvalt võib kaitsta, ja kõigis neis asjus on ette nähtud edasikaebeõigus nii kriminaal- kui tsiviil- või administratiivkohtu korras. Ja mis oleks igale kodanikule vähemalt tema eneseõiguse kaitsmine kohapeal. Igatahes tunneb valitsus keskpäigas, et temal on ülesandeks kõikide kodanikkude õigusi kaitsta, temal on see kohustus ja tema täidab seda, aga kõige esmalt südame lähedal on see kodanikkudel enestel. Näiteks selles peksuloos või kätekülgepanemise loos, mis arupärimises ette tuuakse, olen mina arvamisel, et niisuguste asjade ilmsikstulemisel peaks küll see kõige enam kodanikku ennast, kellega see asi juhtus, puudutama. (L. Johanson, stp: Terve seltskond on huvitatud sellest. Teie ei tohi lasta peksta!) Rkl. Johanson, mina palun mulle mitte niisugust märkust teha, sest mina ei ole kedagi peksta lasknud. Teil ei ole ühtki tõsiasja ette tuua. (L. Johanson, stp: Teie ei tohi niisugust asja lubada!) Rkl. Johanson, kuidas Teie julgete minu aadressil niisuguste märkustega tulla, kus olen mina lasknud ametnikkel peksta. Vaadake, mina ütlen ka, et iga ametnik peab täpselt seaduste järgi käima. Mina palun, öelge mulle üks näide, kus olen mina seda lubanud. (Vahelhüüded.) Mina palun teid, Riigikogu liikmed, mitte ärevusse minna, vaid arvestada praeguse korraga nii nagu tema on, ja praeguse korra järgi ei ole lubatud kuskil pool mingisugust peksmist. (L. Johanson, stp: Teie ütlete, kodanik peab iseennast kaitsma!) Mina palun tuua ühe näite, kus ma ei ole kodanikku kaitsnud. Kui see minu ülesanne on olnud, olen ma ikka seda teinud. Teie ei too ühtki näidet selle kohta, kus politseiametnik oleks karistusega jäänud, kui ta kodanikke peksis. Vaadake, kui niisugus edasjad ilmsiks tulevad,

ja kui teie esitate arupärimise valitsusele, arvamisel olles, et valitsus ühe peksmise juhtumise Riigikogu kaudu kiiremini võiks selgeks teha, kui see kohapeal oleks selgeks tehtud selle inimese oma kaebtuse algatusel, siis on see väikene eksitus. Valitsus on kaugel, aga inimesed on ise kohapeal. Kui meie selle arupärimise vastamise juures kõik need aktid järele vaatame, siis ei leia meie ühtki paberlikku ega ka suusõnalist avaldust, et teda kuskil oleks peksetud. See sunnib meid ka arvamisele tulema, et seda pole olnud. Veel rohkem võin ma öelda, nimelt, et arupärimist kuuldes on prokuröör koha peal püüdnud seda asja selgitada. Teie näete sellest, kui hellad on ametvõimud selles asjas, nemad tegutsevad otsekohe, kui vähegi kuskilt kaebust kuulevad. Ja kui see nõnda on, siis loen ma vastuse punkt 1. kohta antuks. (J. Vain, stp: Vähe ütlesite küll, ma arvasin, et Teie rohkem ütlete.)

Juhataja A. Rei: Palun rahu, et võimaldada siseministrile kõneleda.

Siseminister K. Einbund: Teine küsimine on: mis mõtleb Vabariigi Valitsus teha selleks, et tähendatud surve ja tagakiusamised kaoks, ja et kõik valitsevad võimud hakkaksid tõsisemalt arvestama maksva demokraatliku riigikorra elementaarsetegi nõuetega? Selle peale võiksin vastata, et meil on juhtnööriks põhiseadus ja muud seadused, mille järgi valitsus kui ka tema üksikud liikmed täpselt käivad.

Riigivanem J. Jaakson: Mina kandsin muuseas ette ka Veimer'i protokollist väljavõtte. Nüüd on see kinnitamist leidnud, et see käis tõesti teise Roobas'e kohta. Eksitus tuli selleläbi, et arupärimises ega ka Veimer'i tunnistuses ei olnud eesnime tähendatud. Sellepärast palun Veimer'i tunnistust mitte arvesse võtta. Kõik muu aga, Roobas'e enese tunnistus, Talbak'i tunnistus, väljavõte Triigi töölisteühisuse protokollist, tulevad arvesse võtta.

Juhataja A. Rei: Kodukorra § 92. põhjal palun arupärijaid teatada, kas nad vastusega rahuldatud on.

O. Gustavson (stp): Arupärijate nimel teatan, et meie vastusega rahuldatud ei ole, ja teen ettepaneku, läbirääkimisi avada järgmisel arupärimis-koosolekul.

Juhataja A. Rei: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

7. Vabariigi Valitsuse vastamine O. Gustavson'i, J. Vain'i, E. Jonas'e ja J. Tiks'i arupärimise peale alevite osavõttust kõrvaldamise kohta maakonnanõukogude valimistelt.

Siseminister K. Einbund: Arupärijad küsivad: mispärast on alevid kõrvaldatud maakonnanõukogude valimistelt, nagu seda järeldada võib arupärimise pealkirjast. Lõpuks küsivad arupärijad: kas Vabariigi Valitsus loeb õigeksiseministeeriumi omavalitsusajade peavalitsuse seletuse alevite kõrvaldamise kohta maakonnanõukogude valimistelt ja normaalseks selle tagajärjel tekkinud seisukorra, kus alevid on asetatud valdade kaudse valve alla? Teiseks: kui mitte, kas kavatakse siis Vabariigi Valitsus teha korralduse, et võimaldataks alevitele osavõtt järgmistest maakonnanõukogude valimistest?

Selle arupärimise juures paluksin ma Riigikogu liikmeid teatavaks võtta selle kompetentsi, mis on igal asutusel valimiste läbiviimisel. Kui see arupärimine on pööratud Vabariigi Valitsuse ja ühtlasi ka siseministri vastu, siis peaksid arupärijad ka teadma, missugune kompetents selles asjas on siseministeeriumil või valitsusel. Valimisseaduses leiame meie, et maakonnanõukogude valimised sünnivad siseministeeriumi poolt määratud tähtajal kahe päeva jooksul, mille hulgas ka pühapäev. See tähendab, siseministeeriumi kompetents on valimised välja kuulutada ja pärast, kui valimised juba toimetatud, siis tuleb see materjal kõik omavalitsusajade peavalitsusele, kes on õigustatud 7 päeva jooksul proteste avaldama, kas valimised nende materjalide põhjal on õieti toimetatud. Kaebused ja kõik protestid lähevad Riigikohtusse. Valimisi aga toimetav koha peal omavalitsuste asutused ja nende poolt valitavad komiteed. Tähendab, valimisi toimetavad maakonnanõukogud, maakonnavalitsused ja komiteed. Arupärijad aga alevite valimistelt kõrvaldamise suhtes on pööranud Vabariigi Valitsuse poole, tugeses siseministeeriumi omavalitsusajade peavalitsuse ühele seletusele. Lugu on järgmine. Juba 1920. a. pöörasid mõned omavalitsused, kaks või kolm, nagu ma asjaolude selgitamisel leidsin, siseministeeriumi omavalitsusajade peavalitsuse poole küsimisega, missuguses arvamises on peavalitsus alevite osavõtu kohta maakonnavalimistest. Seda tuleb omavalitsusajade peavalitsuse praksises tihti ette, et tema poole pööratakse küsimistega, ja omavalitsusajade peavalitsus seletab asja nõnda, nagu ta sellest aru saab. Selle praksise järgi, kui asi puudutab üldisemat nähtust, teeb omavalitsusajade peavalitsus teatavaks selle ka teistele, käesole-

val korral maakonna omavalitsuse asutustele. Teistele teeb ta teatavaks seda mitte ettekirjutusega, vaid lihtsalt ringkirjaliselt saadab ta selle teate igale maakonnaavalitsusele kätte. Siin tuleb arvestada omavalitsusajade peavalitsuse arusaamisega, tema võiks sellest ka ära öelda, aga omavalitsuse praksises on see väga soovitavaks peetud, niihästi ministeeriumi poolt kui ka omavalitsuste poolt. Nõnda vahetatakse mõtteid, mis asjaajamist sagedasti kergendab. Seletusteandmine ja arvamiste avaldamine ei kohusta neid selleks, vaid nad võivad teha nii või teisiti, kui selle asja enese otsustamine puutub omavalitsuse kompetentsi. Niisugusel korral, kui see puutub tema kompetentsi, siis ei kohusta teda see seletus põrmugi, vaid kui omavalitsus võtab selle omale teatavaks, siis on see juba selle vastava omavalitsuse seisukoht ja kompetents, aga mitte siseministri kompetents. Vaadake, nõnda on juriidiline alus käesolevas asjas.

Nüüd, kui seadusega on valimise läbiviimine pandud kohtadel omavalitsuste ja nende poolt valitud komiteede peale, on arusaadav, et siseministeerium nende kompetentsi enesele üle võtta ei saa, ja on ka arusaadav, et arupärimisega pööramine siseministri poole on täiesti liigne.

Et seisukoht nõnda on seletuste andmise poolest, sellega on arvestanud ka Riigikohus. Ma loaksin vastava Riigikohtu otsuse ette. Teatavasti maksva seaduse järgi kutsub näiteks linnades linnavalitsus mingisugusel põhjusel väljalangenud volikoguliikmete asemele uued liikmed. See on seadusega pandud linnades linnavalitsuste ja maakondades maakonnaavalitsuse kompetentsi. Viljandi linnavalitsus aga pööras seletusepärimisega selles asjas omavalitsusajade peavalitsuse poole. Nendel olid omavahel lahkeliid tulnud, keda kandidaadiks kutsuda, ja pöörasid nüüd omavalitsusajade peavalitsuse poole. Omavalitsusajade peavalitsus andis seletuse, milles ta näitas, et kui seadusest öieti aru saada, siis teie ei või kutsuda seda kandidaati sisse, vaid teie peaksite teise kandidaadi kutsuma. Viljandi linnavalitsus sai sellest nii aru, et see on omavalitsusajade peavalitsuse korraldus ja kaebas Riigikohtusse. Riigikohus sel puhul annab järgmise seletuse, mis täiesti analoogiline on sellele, mis siin ette kantud:

„Omavalitsuse ajutise järevalve seadus, mis siseministeeriumi õigused linnavolikogu ja linnavalitsuse tegevuse kohta ära määrab, ei näe ette, et siseministeerium linnavolikogu või linnavalitsuse otsuseid tühistada või muuta võiks. Linnavolikogu ja linnavalitsuse otsuste muutmist võib siseministeerium või selle orgaani omavalitsusajade peavalitsus teostada

ainult administratiivkohtu korras avaldatud protesti põhjal. Linnavolikogude valimise seaduse § 30. 28³ teise lõike ja 28⁹ põhjal peab arvama, et Viljandi linnavolikogust väljalangenud 8 linnavoliniku asemele määrab kandidaadid Viljandi linnavalitsus. Kuigi käesolevas asjas omavalitsusajade peavalitsus on Viljandi linnavalitsusele teatanud, kuidas tema väljaarvamise järele vabaksaanud linnavolinikkude kohad ära jaotada tuleksid, võib linnavalitsus siiski oma otsuse juurde jääda, ning omavalitsusajade peavalitsusel on võimalus taotada linnavalitsuse otsuse muutmist ainult administratiivkohtu korras. Kuna küsimuse otsustamine uute kandidaatide kutsumise üle väljalangenud linnavolinikkude asemele kuulub linnavalitsusele, aga mitte omavalitsusajade peavalitsusele, siis ei ole ka alust kaebust tõsta omavalitsusajade peavalitsuse teadaande peale linnavalitsusele, vaid selleks õigustatud isikud võivad esineda kaebusega ainult linnavalitsuse otsuse peale, mille järele uued kandidaadid linnavolinikkudeks määratakse. Nii kaebused kui ka protestid linnavalitsuse otsuste vastu alluvad administratiiv k. k. § 5. põhjal rahukogudele.“ Ette toodud põhjustel otsustas Riigikohus tähele panemata jätta selle kaebuse.

Ma ütlen, juriidilise aluse poolest on need kaks küsimust täiesti analoogilised. Kui seaduse järgi kuulub asi mingisuguse asutuse kompetentsi, ja kui see asutus ühes asjas täiesti kindel ei ole, ja tahab teise asutuse arvamist teada saada, ja kui talle see arvamine kätte tuleb ja ühineb selle arvamisega, siis on juriidiliselt see selle asutuse arvamine, kelle kompetentsis selle asja otsustamine oli, aga mitte asutuse arvamine, kes selles asjas oma arvamise on avaldanud. Vaadake, niisuguses seisukorras asub praegusel korral ka selle arupärimise sisu, mis kõne all on.

Nüüd, kui puudutada küsimust — ma võiksin selle osa täiesti ära jätta, aga ma puudutan siiski seda küsimust — mispärast omavalitsusajade peavalitsus niisugusel arvamisel on olnud, siis ma juhiksin arupärijate tähelepanu järgmiste seaduste peale, mis on osalt ka tsiteeritud arupärimise tekstis: seadus maakonnaõukogu valimiste kohta 1920. a. Siin § 3. on tähendatud, et valimistel on hääleõigus kõigil Eesti vabariigi kodanikkudel, kes valijate nimekirjade kokkuseadmise ajaks 20. a. vanaks on saanud, ja ühes maakonna piirides olevas vallas või alevis elavad või seal kodune sissesead on. Nagu meie näeme, on selles seaduses ka alevid sisse võetud. Nüüd, kui meie läheme aga seaduse juurde maakonnaõukogu muutmise ja täiendamise kohta „Riigi Teatajas“ 1920. a., siis meie näeme, et

seal see § 3. on ära kaotatud, alevid on sellega välja langenud, ja seal kästakse käia nende paragrahvide järgi, mis on Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise õiguse seaduses. Alguseks niisugusele arusaamisele olid ka sama maakonnaõukogude valimise seaduse §§ 10., 14. ja 40. (Vahelhüüe.) Just. Mina seletan seda ka nõnda. Kui meie võtame §§ 10., 14. ja 40., siis meie leiame, et jaoskonna komisjonid seisavad koos vallanõukogu poolt valitud 4 liikmest, kes eneste hulgast valivad esimehe ja sekretäri. Alevid on valdade kõrval iseseisvad administratiivüksused. (O. Gustavson, stp: Aga kuidas sisulikult on, kas neil on õigust või mitte?) Lubage minule lõpuni seletada. Alevid on iseseisvate administratiivüksustena valdade kõrval ja kui seadusandja kõneleb maakonnaõukogu valimistest, siis nähtavasti ei ole ta ette näinud alevid, vaid kõneleb ainult valdadest.

Võtame edasi § 14., mis kõneleb järgmist: Valijate nimekirjad seatakse vallavalitsuste poolt kokku siseministri poolt määratud aja jooksul ja tähtjal. Kui see nii on, nagu siin kõneldakse, siis ei saa võimalikuks pidada, et vallad oleksid pidanud ka alevite nimekirjad kokku seadma, kuna see paragrahv kõneleb ainult valdadest.

Edasi läheme § 40. juurde, ja siit teie leiате, et valimisedelid ja nende ümbrikud, mis maakonna-komitee poolt kindlaksmääratud kujul vastava maakonna kulul valmistatakse, saadetakse tähendatud komitee poolt tarvilikul arvul igale vallavalitsusele. Tähendab, alevid on välja jäetud. Nüüd, kui meie läheme 30. märtsi 1917. a. seaduse juurde, mis paralleelina tõmmates selle seadusega iseenesest väga huvitav on. Ma ei tea, kas arupärijad on seda seadust käsitanud, aga 30. märtsi 1917. a. seaduse § 16. leiame, et maakonnavalimistest võtavad osa vallad ja nende piirides asuvad mõisad ja alevikud. Vaadake, see paragrahv kõneleb ainult valla piirides asuvatest alevikkudest. Juba kerenskiaegses seaduses iseseisvate administratiivpiiridega alevide ette ei nähtud, ja see on kooskõlas ka meie seadusandja tahtmisega, milles tema ka alevikkusid ette ei näe ja teatava tahtmisega on alevid järgnevate novellidega välja jäetud. Ma ütlen, küsimusest võib nii ja teisiti aru saada, ja sellepärast on arusaadav, et niisugusel korral oleks pidanud seletusi andma Riigikohus. Üks juhtumine on olnud, kus üks alev on edasi kaevanud nende valimiste juures, aga see kaebus on tähele panemata jäetud. Kõige selle juures on huvitav, et ükski arupärijatest enestest, kes teatavasti ka maakonnavalimistest tegelestena osa võtnud, ega ka ükski Riigikogu

liikmetest ja ükski kohapealsetest valimisõiguslikest isikutest ei ole kunagi teisel arvamisel olnud selle seaduse suhtes ning ei ole kunagi protestiga esinenud administratiivkohtu korras. Ma ei tahaks arvamisel olla, et arupärimise esitajad ei oleks osanud oma õigusi kaitsta sel korral, kui nad teisel arvamisel oleksid olnud. Aga nähtavasti on arupärimise esitajad kui ka maakonnavalitsuste tegelased samal arvamisel olnud, millel ministeerium senni on asunud. Nüüd aga pärast, Eesti riigi kestusel, on seadustest arusaamine teisiti välja kujunenud, ning nüüd järsku pööratakse arupärimisega Vabariigi Valitsuse poole ja küsitakse, mis pärast see nõnda on. Oma valitsusasjade peavalitsuse seletusel on alus, mis ta ette toob, ja tema võib oma seletust põhjendada, aga ega see seletus ei ole kohustav omavalitsustele, vaid omavalitsused, kui nad teisel arvamisel oleksid olnud, oleksid võinud teisiti oma asju seada, sest kompetentsed otsustama koha peal olid omavalitsused ise, aga mitte kodanikud. Ja nüüd tulete teie arupärimisega ja küsite, mis pärast omavalitsustel niisugune arusaamine on. Vaadake, arusaamise üle ei mõisteta kohut, kui tal ei ole juriidilist tagajärge.

Kõigil neil põhjustel võin mina selle arupärimise küsimistele järgmist vastata tema teises osas, mis sisuliselt puudutab asju, ja nimelt, et Vabariigi Valitsus siin korraldust teha ei saa, sest see ei kuulu tema kompetentsi ja siseminister samuti.

Aga kui arupärijad teisel arvamisel on, siis olen arvamisel, et nad leiavad tee, kuidas oma tahtmist täide saata, kui nad teadmisel on, et Vabariigi Valitsus ja ka siseminister niisuguseid asju oma korraldustega maksmata panna ei saa.

Juhataja **A. Rei**: Palun arupärijaid teatada, kas nad vastusega rahul on.

O. Gustavson (stp): Teatan arupärijate nimel, et meie vastusega rahul ei ole, ja teen ettepaneku läbirääkimisi pidada järgmisel Riigikogu arupärimis-koosolekul.

Juhataja **A. Rei**: (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtava enamusega vastu võetud.

8. Vabariigi Valitsuse vastamine M. Laarman'i, P. Järv'e ja M. Martinson'i arupärimise

Põllutööminister **A. Kerem**: Austatud Riigikogu liikmed! Arupärimise-ettepanekus on järgmisi asjaolusid ette toodud, nimelt süüdistatakse, et Tammiste vallas Pärnu-

**peale uute la-
pitalude loo-
mise asjas rii-
gi rendimaa-
del.**

maal „Uuetoa“ talu nr. 4, sennine riigi renditalu, on ära planeeritud, ja ära-planeerimisel loodud uued lapitalud. Muuseas tähen-datakse arupärimise-ette-panekus, et talu krunt, mille peal hooned asuvad, oli juba enne tükeldamist vaevalt üle ühe tiinu, mille piirides veel kaks popsikohta seisab, kuna karja- ja heinamaa kodunt 2—15 versta eemal on. Minul on võimalus arupärijatele „Uuetoa“ plaani näidata: ühel pool siin nurga peal on põllumaa, siin asuvad talu- hooned ja ühe kui ka teise allrentniku hooned. Härra Laarman, Teie ei oska ehk plaani hinnata, aga ma võin kinnitada, et see maa-ala, mida Teie ühe tiinu peale hindate, on 13 tiinu suur. Arupärimine räägib, et hooned asuvad krundil, mille suurus vaevalt üle 1 tiinu. (M. Laarman, põl: Seal on väike eksitus, seal peab olema 10 tiinu!) No jah, need nullikesed teevad aga väga suure vahe. Kui nüüd, härra Laarman, meie vaatame seda plaani, siis näeme, et siin ühel pool on põld, vahe- peal siin on üks talu ning peale selle „Uuetoa“ talu nr. 4 karjamaa umbes 1½ kilm. eemal, ja edasi lahus tükk heinamaad 3—4 kilomeetrit eemal, parem, kõrgem heinamaa, ja neljas lahustükk 15 kilomeetrit eemal sooheinamaa. „Uuetoa“ talu piirides asub üks väike saunik, kellel on umbes pool tiinu senni kasutada olnud, ja peale selle rentnik, kelle kasutuses 11 tiinu maad on olnud. Viimane ei ole neid maid mitte paar aastat kasutanud, vaid ainult natu- kene vähem kui 60 aastat. Rentnikud ei ole viimasel ajal omavahel enam hästi läbi saanud, ja et sekeldustest pääseda, on üks palunud, et riik nende vahel piiri määraks. Et just kõrvaltalus kooli maatüki väljaeral- damine ning planeerimine pidi ette võetama, siis on ühes sellega ka nimetatud talus planeerimine ette võetud ning plaan on välja kujune- nud järgmiselt: popsile ehk vabadikule, kellel enim pool tiinu kasutada oli, on seesama pool tiinu välja lõigatud, järgmisele rentnikule, kelle kasutada umbes 11 tiinu oli, on ka ligi- kaudu niisama palju jäetud, ja piirid on järg- miseks määratud. Hoonete juurest on võetud põld, kuna karjamaa lahus oli ja planeerimisel seda kuidagi põllumaa külge viia ei saadud, on allrentniku karjamaad planeeritud talu karjamaa kaugemas nurgas, ning kuna heina- maatükid oma iseloomu poolest teravalt lahku lähevad — üks heinamaatükk on kodu ligidal ja kõrgem, teine kaugel ja soo — siis on planeerimise komisjon ka neid heinamaid jaotanud nii, et mõlemile on paremad ja ka sooheinamaad antud. Selle toimetuse kohta kirjutab maamõõtja ametlikult järgmist: „sau-

nikule ainult sooheinamaa andmine oleks olnud selle majapidamise raskendamine, ning kui ainult lähemast tükist oleks temale heinamaad planeeritud, siis oleks talule liiga tehtud.“ Riigikogu liige härra Laarman, mina seal heinamaa peal käinud ei ole, aga kui Teie seda soovite, siis võib vastavad komisjonid sinna saata, kes seda asja lahendaksid, ning paluksin Teid ka lahkesti kaasa tulla, ning siis selgub, kas on seal sooheinamaa või mõni muu. Teisi ametlikke andmeid mul ei ole. Tõesti planeerimiste juures on renditalupi- daja nõudnud, et ta kõrvalrentnik tema lähe- dusest välja tõstetaks ja paigutataks soo- tükkile. Maamõõtja aga oma seletuses räägib, et sinna asumine ilma suuremate raskusteta võimatu on ning sellega ongi planeerimise juu- res arvestatud. Siin on täiesti lahus heinamaa ja karjamaa antud. Aga siin peab ka selge olema, et ilma suuremate raskusteta ja osalt võimatu oli sarnastes oludes luua talusid ühes krunti- dega. Rkl. härra Laarman lubab, et ma siin Riigikogus meelde tuletan ühte teist aru- pärimist, mis selle arupärimise sisseandmise päevast arvates natuke varem kui aasta tagasi ja tänasest päevast natukene enam kui aasta tagasi — arutamisel oli. Nimelt koosolekul 16. oktoobril 1924. aastal pärisid sotsialistliku rühma esitajad aru, mispärast põllutöominis- teerium ei taha maapidajate soovidele Vittis vastu tulla ja lasta talu põllumaad mitmes tükis planeerida, et igauks saaks paremat kui ka halvemat põldu. Samuti esitati arupärijate poolt motiveeritud ülemineku-vormel, milles põhjendati, et ei ole otstarbekohane anda ühele ainult halba maad ja teisele ainult head. Niipalju kui mina mäletan, rääkisin ma sellest, et kui karja- ja heinamaad tuleb lahus anda, siis on see paratamatu ja sellega saab leppida, aga kui nüüd sunnitakse põldu mitmeks tükiks tegema, siis on meil juba lapimaade süsteemiga tegemist. Need, kes motiveeritud ülemineku-vormeli poolt hääletasid, olid, härra Laarman, Teie sõbrad. (M. Laarman, põl: Mitmes tükis põllumaad popsidel on? Minu teada on mitmel kolmes tükis.) Ei, härra Laarman, põllumaad mitmes tükis ei ole. Teie võite ju heinamaad karjamaaks ristida jne. Minu teada on 15 versta peal üks tükk sooheinamaad, teine tükk on umbes 4—5 kilomeetri peal paremat heinamaad ja ka sellest on ühele ja teisele maapidajale tükk lõigatud. Karjamaa lahustükk on umbes 1½ kilomeetri kaugusel. (M. Laarman, põl: Kas Teil protokoll on, härra minister?) Vaadake, härra Laarman, siin on plaan, ja minul pole põhjust seda plaani mitte usaldada. Kui Teid protokollid huvitavad ja kui vast mõned protokollid tehtud on, siis võite neid ju saada,

mind aga ei huvita need asjad, mis mitmes planeerimise instantsis tehtud. Mind huvitab planeerimise lõpptulemus ja see on niisugune, nagu ma siin ette kandsin. Missugused variatsioonid vahepeal sündinud, ei puutu asjasse. (M. Laarman, põl: See oli kohe alguses!) Kohtuprotsessides tuleb ka ette, et kaebalune mõistetakse esimeses instantsis süüdlaseks, teises ja ka kolmandas — õige. Meie ei saa siis sellega arvestada, et ta esimeses instantsis on süüdlaseks mõistetud. Härra Laarman, mina olen planeerimise lõpptulemused ette kandnud, ja kui Teie arvate, et need ei vasta tõele, siis olge head, vaielge selle vastu ja näidake, et nad õiged ei ole, minul aga teisi andmeid ei ole, kui need, mida ma siin ette kandsin.

Juhataja **A. Rei**: Kodukorra § 92. põhjal palun arupärijaid teatada, kas nad antud vastusega rahuldatud on.

M. Laarman (põl), kohalt: Kahjuks pean teatama, kuna härra ministril käesoleva küsimuse kohta teistsugused andmed paistavad olevat kui minul, sellepärast ei saa tema vastusega rahul olla ning paluksin võimaldada läbirääkimisi pidada järgmisel arupärimiskooosolekul.

Juhataja **A. Rei**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Et Riigikogu kaks tundi töötanud, kuulutan veerandtunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 12 p.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 12.20 min.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretäri kohal abisekretär **L. Raudkepp**.

9. Vabariigi Valitsuse vastamine A. Jõeäär'i, L. Johanson'i ja A. Kärner'i arupärimise peale Balti mere ümbruskonnas asuvate riikide vahelisele alkoholi kontrabandi vastu võitlemise lepingule

Juhataja **A. Rei**: Riigikogu koosolek kestab edasi. Järgmine päevakorrapunkt on Vabariigi Valitsuse vastamine rkl-te A. Jõeäär'i, L. Johanson'i, ja A. Kärner'i arupärimise peale Balti mere ümbruskonnas asuvate riikide vahelisele alkoholi kontrabandi vastu võitlemise lepingule mitte allakirjutamise kohta, kuid see päevakorra-punkt peab ära jääma, sest et härra välisminister, kes sellele päe-

kirjutamise kohta.

vakorra-punktile vastama pidi, oli sunnitud ära minema väga tungivate amet-talituste tõttu, millest ta mulle teatas, ja sellepärast läheb Riigikogu edasi järgmise päevakorra-punkti juurde.

10. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul rahvuslik-vabameelse partei Riigikogu rühma arupärimise peale ebaseadusliku evang.-lut. konsistooriumi ametisse kinnitamise asjus.

Th. Tallmeister (rhvsv): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Arupärimise peale evang.-lut. usu konsistooriumi asjus vastates tuletas härra siseminister kõigepealt meelde, et see arupärimine praegu ainult veel peaasjalikult teoreetilist huvi sisaldab ja mitte enam praktilist. Tõepoolest on sest saadik, kui see arupärimine esitati, seisukord oluliselt muutunud, kuna ju usuühingute seaduse maksamahakkamisega 1. jaanuaril 1926. a. konsistoorium kui riiklik asutus nii- kui- nii likvideeritakse. Teiselt poolt ei ole see asi siiski ilma praktilise väärtuseta. Sest usuühingute seaduse järgi esitatakse senniste kirikute põhikirjad registreerimiseks esimeses joones nende kirikute keskvalitsuste poolt ja sellepärast võiks see olukorra tuntavalt muuta, kui selguma peaks, et kõige suuremal kirikul seaduslikku keskvalitsust senni ei olegi, vaid et alles tema loomisele asuda tuleb. Mulle vähemalt näib, et kui mõni kogudus sel põhjusel oma põhikirja keskvalitsuse kaudu esitada ei mõtle ja asjale kohtuliku käigu annaks, et siis sugugi kindel ei ole, missuguse otsuse Riigikohus teeb. Nii on põhjus seda küsimust ometi ka praktilistes huvides käsitada.

Kui nüüd härra siseministri poolt ettekan- tud väidete juurde asuda, siis ei katsunud härra minister ise ka näidata, et konsistoorium harilikkude õiguslikkude normide järgi juriidiliselt täpselt moodustatud on. Sest terve tema kõnest käis põhitoonina see põhi- mõte läbi, et meil siin revolutsiooni õigusega arvestada tuleb. Juba alguses öeldi sõna- sõnalt, et seaduste kogu XI kõite I osa ainult veel nii palju maksab „kui see revolutsiooni käigust tekkinud olukordadega muudetud ei ole“ — nii siis mitte Eesti vabariigis antud seadustega, vaid „revolutsiooni käigust tekkinud olukordadega“. Edasi rõhutati, et ni- hästi valitsus, kui ka seadusandlik kogu on meil alati „tunnustanud revolutsiooni käigus sündinud fakte.“ Ja kui rkl. Gustavson ministrilt küsis, missuguse seaduse põhjal uus konsistoorium valiti, vastas viimane: „Revolutsiooni seaduse põhjal. Kui meie seda

mitte ei tunnusta, siis ei saaks meie ka tunnustada maanõukogu kõrgemaks võimuks kuulutamist 28. novembril.“ Ja juba enne oli härra Einbund öelnud, et „Eesti maanõukogu kuulutas enese revolutsiooni käigus kõige kõrgemaks võimuks kõigi maksvate seaduste vastu.“ Ühe sõnaga, Eesti vabariigi praeguse siseministri seisukoha järgi on meie riik tekkinud puht-revolutsioonilisel teel, ja sellepärast on ka tema üksikute asutuste tekkimine revolutsiooni õiguse alusel täiesti põhjendatud.

Kuidas on aga sellega tõeliselt lugu? Kas võib põhimõttelikult niisugusele seisukohale asuda, et meie riik õiguslikult revolutsioonist välja on kasvanud? Selle küsimuse peale vastamiseks luban ma omale tsiteerida kõnet, mille pidas praegune õigusteaduse professor Uluots Asutavas Kogus 22. mail 1919. a. — Vaata I istungjärgu protokoll nr. 15. — Härra Uluots kuulub poliitiliselt sinnasamasse erakonda, mille liige härra siseminister on, ja sellepärast imponeerivad tema üteldused härra ministrile ehk rohkem, kui minu omad, seda enam, et seal ülikooli õigusteaduskonna õppejõuga tegemist on. Kõneleja käsitab seal just küsimust, kas on meie riik revolutsioonist välja kasvanud, kas võib Asutava Kogu peale, kui mõne „revolutsionääride pesa“ peale vaadata, või seisab ta täiesti legaalsel, seaduslikul alusel. Uluots ütleb järgmist: „Õeldakse, et Eesti rahvas oma loomuliku õiguse põhjal ja loomuliku õigusega iseseisvat riiklikku olemist maailma rahvasteperes enesele nõuab. Mina pean ütleva, et see loomulik õigus on väga ja väga kardetav asi. Oli kord olemas aeg, kus inimeste vahel mingisugust seadust ega korraldust polnud, kus oli maksmas ainult loomulik õigus ja sellest järgnev vägivald. Mis teie arvate, kui meie oma riiki rajame loomulikkude õiguste peale, ainult loomuliku õiguse seisukohale, kas siis ei või venelased asuda samale seisukohale ja oma seisukohast öelda: „meil on ka loomulikud õigused ja meie kägistame teid ära.“ Sellepärast on see väga tähtis küsimus, mis see Asutav Kogu õieti on ja kes meie ise oleme? On Asutav Kogu seaduslik asutus või on tema revolutsionääride pesa?“

Edasi seletab Uluots, et kunni 2. märtsini 1917. a. oli Vene keiserriik seaduslik võim, ja ütleb siis järgmist: „Nikolai II astus võimu teostamisest ära ja andis legaalsel teel ühesmeeles riigivolikoguga selle võimu oma venna Mihail Aleksandrovitsh'i kätte, kes teda aga mitte vastu ei võtnud ja sellest loobudes täie võimu riigivolikogu poolt loodud ajutisele valitsusele andis. Ajutine valitsus oli seega Venemaal ka seaduslik võim. Asjalugu muutus

24. oktoobril 1917. a., kus Venemaal tõesti revolutsiooniline ebaseaduslik võim tekkis, nõnda et seal legaalsel võimu üldse ei ole ja sellega ka kodanikkude kohustused selle võimu vastu kustunud on. Peaks seal kord uus võim tekkima, siis jälle ainult mõne kontrrevolutsiooni teel, mis legaalne olla ei saa. Seaduslik Vene ajutine valitsus oli aga juba enne seda, 30. III. 1917. a., seaduse andnud, mille põhjal Eestis maanõukogu ja maavalitsus konstrueeriti, missugustele asutustele teatavad autonoomsed õigused anti. Selle seaduse põhjal oli 24. oktoobril 1917. a., kui Venemaal mäss tekkis, Eestis juba avalik kord, avalik omavalitsuslik ja administratiivne kord. Seaduslikku võimu Venemaal enam ei olnud, ja maapäev tegi seega loogilise järelduse Venemaal sündinud revolutsioonilisest pöördest ja pani Eesti riiklikule iseseisvusele legaalse aluse.“

Sellepärast ütles härra Uluots kokkuvõttes: „Meie riik ja peale muu Asutav Kogu ei ole sündinud ise revolutsiooni teel, ei ka mitte vasturevolutsiooni teel, seega ei ole Asutav Kogu ei revolutsionääride ei ka vasturevolutsionääride pesa, vaid seaduslik asutus. Meie riigi iseseisvus on sündinud selle tõttu ja sellepärast, et Venemaal hävines seaduslik võim.“

Nii seletab härra Uluots, ja mina arvan, kui meie sündmuste käiku ise meelde tuletame, siis ei saa keegi seda eitada, et asi tõesti nõnda oli. Ei olnud ju kellelgi Eestis 1917. aastal Vene ajutise valitsuse ajajärgus mõtetki Vene riigiga kas või sõdima hakata, vaid nõuti omavalitsust seaduslikul viisil. Alles siis, kui Venemaal seaduslik võim kokku varises, avanes meil täiesti seaduslikul teel võimalus ennast iseseisvaks riigiks kuulutada. Meie riik on tekkinud legaalsel viisil, ja sellepärast ütlen mina, — oldagu sellega nõus või mitte — et kui härra siseminister Riigikogu kõnetoolilt seletama tuleb, et meie riik ainult revolutsiooni õigusest välja on kasvanud, siis on see Eesti riigi ja rahva alandamine ja haavamine. Aga veel enam. Siseminister lubab isegi seda, et üksikud asutused juba kaheksa aastat pärast riigi tekkimist revolutsiooni õiguse põhjal tegutsevad. Selle loogika järgi võiks näiteks ka siseministerium ebaseaduslikult moodustatud olla, võiksid seaduslike kohtute asemel mingisugused revolutsioonilised tribunaalid tänapäevani tegevuses olla ja siseminister peaks sarnase seisukorra täiesti loomulikuks. Tõepoolest on aga legaalsel viisil tekkinud Eesti riik välja kuulutanud, et ta õiguslik riik on, ja et sellepärast kõik need Vene seadused, mis seadusandlikul teel muudetud ei ole, meil maksvad on. Sellepärast on maksvad ka kõik seaduste kogu XI kõite I osa

seadused, mis Vene ja Eesti ajutiste valituste, Asutava Kogu või mõlema Riigikogu poolt muudetud ei ole. Kui härra siseminister kirikukongresse ja kirikupäevi, mida ükski seadus ei tunne, Eesti maanõukoguga võrdleb, siis on see täiesti alusetu. Maanõukogu oli 30.III.1917. aasta seaduse põhjal moodustatud, kirikukongress 1917. aastal astus aga ilma vastava seaduseta ja isegi ilma, et teda korralikult valitud oleks, kokku, ei andnud aga isegi kirikule mingisugust valimisseadust, mille põhjal kiriklik asutav kogu või midagi sellesarnast oleks tulla võinud, vaid võttis iseenele kohe õiguse kirikule põhiseadust looma hakata. Kui nüüd sarnaseid kirikukongresse mitu oleks tekinud, kui näiteks üks Tartus ja teine Tallinnas kokku oleks astunud, ja mõlemad konsistooriumi oleksid valinud, kumma neist siis Vabariigi Valitsus „revolutsiooni seaduse põhjal“ ametisse oleks kinnitanud? On ometi selge, et niisuguse põhimõtte tunnustamine riiklikult väga ja väga hädaohtlik asi on. Vaid juriidiliselt oleks ainult kaks võimalust olnud, kas ajutine seadus konsistooriumi moodustamise kohta anda, nagu 15. apr. 1919. ajutine seadus koguduste kohta anti, või jälle konsistoorium ilmaliku presidendiga, vaimuliku abipresidendiga jne., 30. märtsi seaduse põhjal moodustada. Mõõda minnes võiks tähendada, et konsistooriumi presidendiks piiskopi tiitliga isikut kinnitada ka seadusevastane on, sest kirikuseaduse § 541. järgi on „piiskop“ tiitel, tiitlid on aga põhiseaduses keelatud. Ja määrus, et niisuguse riikliku asutuse esimeheks ilmalik isik peab olema, ei ole sugugi ilma tegeliku tähtsusetu. Sellega on tahetud kõrget vaimulikku selle eest kaitsta, et tema kõiksugustes arusaamatustes, tülüküsimustes jne., mis kokkupuutumises riigiga tekkida võivad, juhtivat osa ei etendaks.

Kui „maanõukogu kerenskiaegset 30. märtsi seadust kunagi tarvitanud ei ole“, nagu siseminister ütleb, siis sellepärast, et tema tegevuse ajal keegi talle sellekohast ettepanekut ei teinud. Kuna aga Asutava Kogu ajal 1919. aasta sügisel vana konsistoorium ametist lahkus, ei oleks vist raske olnud kindlaks teha, kes maanõukogu õiguste seaduslik pärija on. Et seda aga sarnane puht eraasutus, nagu kirikupäev, olla ei saanud, on küll vist kõigile selge. Huvitav on siinjuures konstateerida, et ka härra siseministri rühmaseltsiline härra rkl. Päts Asutava Kogu kõnetoolilt seletanud on, et meie konsistooriumi sugugi mõni koguduste poolt loodud asutus ei ole. Asutava Kogu protokoll järgi 23. märtsist 1920. — prot. nr. 118 — on härra Päts, ja see oli juba siis, kus siseministri sõnade järgi „revo-

lutsiooni seaduse põhjal“ moodustatud konsistoorium ametis oli, järgmist öelnud: „Meie kogudustel keskasutusi loodud ei ole. Konsistoorium ei ole koguduste keskasutus, vaid praeguse seaduse järgi administratiiv asutus, mis koguduste järele valvab.“ Siseministri seletuse järgi on aga „koguduste järele valvav“ asutus koguduste eneste poolt revolutsioonilisel teel loodud, ja riigil ei jäänud muud järele, kui neid tunnustada. Aga ka selle tunnustamisega on iseäralik lugu. Kui härra siseminister sõnasõnalt ütleb, et „seadusandjatel ja valitsusvõimul muud järele ei jäänud, kui seda revolutsiooniaegset sünnitust tagantjärele tunnustada,“ siis on selles üteluses niipalju õigust, et seadusandlik võim seda tõesti oleks teha võinud, et aga täidesaatval võimul seda õigust ei olnud, on väljaspool kahtlust. Viimane ei ole aga seadusandlikule kogule midagi esitanud, vaid on omapead talitanud. Härra siseminister katsub küll sellest, et seadusandlik võim seisuste kaotamise seaduses ja abieluseaduses kiriku keskvalitsusi on nimetanud ja konsistooriumile eelarve korras krediiti on määranud, välja lugeda, et sellega viimast tema praegusel kujul tunnustatud on. Aga vaevalt võib enesele nõrgemat põhjendust ette kujutada. Kas peab siis seaduseandja igal üksikul juhtumisel uurima hakkama, kas need asutused, millega ta arvestab, seaduslikult moodustatud on? Kui Riigikogu eelarve korras näiteks siseministeeriumi administratiivosakonna juhatajale või postipeavalitsuse ülemale palga määrab, kas peab ta igakord enne järele uurima, kas need ametnikud seaduslikult valitud või nimetatud on? Ma arvan, Riigikogul on ometi niisugustel kordadel põhjust oletada, et Vabariigi Valitsus ise selle eest hoolitseb, et see seaduslikult sündinud oleks. Riigikogu ei ole neil juhtumistel kunagi seda mõeldagi võinud, et riigiasutused „revolutsiooni seaduse põhjal“ moodustatud on, vaid on iseenesest mõistetavaks pidanud, et valitsus nad seaduslikult on loonud, ja on muidugi ainult seaduslike asutustega arvestanud.

Niisama ei ütle see midagi, kui Riigikohus ühel juhtumisel seletanud on, et apostlikuõigeusu kiriku tegevus ka siseministrile allub, ehk ta küll Vene seaduste järgi eraldatud seisukorras on ja otsekohe Riigikohtu poole võib pöörata. Selleks otsuseks andis Riigikohtule õigust juba Eesti põhiseadus, mille järgi ükski kirik või usk teisega võrreldes eesõigustatud seisukorras olla ei tohi. Ja et Riigikohus „Eesti apostliku kiriku sinodist“ kõneleb, see on ju ka Vene seadustega kooskõlas, kus apostlikul kirikul ka oma sinod oli. Kas ta piiskopkond on või iseseisev kirik, see ei

muuda riiklikult seisukohalt vaadates asja, sest igal tingimisel on tal oma keskvalitsus. Viimane on aga apostliku kiriku kohta juba ajutise valitsuse seaduses 19. apr. 1919. a. ette nähtud. Kas see keskvalitsus aga või kas evang.-lut. kiriku konsistoorium seaduslikul viisil moodustatud on, selle kohta ei ole Riigikohus kunagi midagi otsustanud. Kohtupraktise juures on ju asi nõnda, et ta niisuguse küsimuse kaalumisele alles siis asub, kui mõni pooltest tema üles tõstab. Ma usun aga kindlasti, et kui mõne protsessi juures küsimus konsistooriumi seaduslikkuse kohta üles tõstatatakse, et siis Riigikohus vaevalt küll seletada võiks, et ta seaduslikul alusel moodustatud on.

Viimaks luban enesele eksharvamiste ärahoidmiseks, mida siin ja seal kuulda on olnud, seletada, et minul kunagi mõtet ei ole olnud praeguse konsistooriumi kui puhtkirikliku asutuse vastu sõdida. Minu seisukoha järgi peab konsistooriumil kirikuelus koguduste peale ainult vaimline ja moraalne mõju olema, ja selles asjas tunnustan mina kui kirikuõpetaja, niikaua kui kirikul teist keskjuhatast ei ole, teda täiel määral. Ma olen ise alles hiljuti, kus ta minu käest õpetuse asjus seletust päris, temale oma meelest väga viisaka vastuse andnud ja teen seda ka tulevikus. Niikaua kui tema kiriklike asju ajab, allun ma temale kui kirikuõpetaja täie lugupidamisega. Siin aga on küsimus selles, kuivõrd tal õigus on riigiasutus olla, ja seda õigust pean mina praegusel kujul moodustatud konsistooriumil kui rahvasaadik eitama. Mida järeldan ma sellest praktiliselt? Seda, et kui ta näiteks mõne kirikuõpetaja peale kohut mõistab, et tema otsustel siis umbes niisugune väärtus on nagu mõnel vahekohtul, kelle otsus koguduse kohta ainult moraalselt kõitev olla võib. Riigivõimul ei ole aga õigust konsistooriumile tema otsuse täideviimiseks toetust anda, mingisugust abi politseivõimult ta saada ei või. Niipea, kui tegemist on riiklikku laadi kandva kohtupidamisega, siis peab kohus ise täpselt seaduste järgi moodustatud olema. Õigusemõistmine peab igas asjas kõige vormilikuma täpsusega sündima. Kui näiteks Riigikohus Tallinna Toom koguduse kaebtuse sellepärast tagasi lükkas, et kaebtus nõukogu poolt esitatud oli ja mitte sellesama nõukogu keskelt valitud eestseisuse poolt, nagu seadus seda nõuab, siis oli selle väikese vormivea arvestamine täiesti korrekt. Kuipalju enam põhjust on aga kaebelusel selle vastu protesteerida, kui tema peale kohut hakkaks mõistma kohtuasutus, mis ise ebaseaduslikult moodustatud, ja kui seal ka kas või ainult sellega tegemist oleks, et president vaimulik on ja mitte ilmalik, nagu seadus nõuab. Joodikul oleks ometi õigus selle vastu

protesteerida, kui üleriiklik karskuskongress kohtu valiks, kes tema peale kohut mõistab, ja kui riik selle otsuseid täitma hakkaks. Kirikupäev ei ole aga praegu karvaväärtni rohkem ametlik asutus kui karskuskongress, aga ometi on Vabariigi Valitsus tema poolt valitud konsistooriumi ametisse kinnitanud ja temale kirikuõpetajate üle kohtu funktsioonid andnud, mille läbiviimiseks tal praegu veel maksva seaduse järgi õigus on politsei abi nõuda, nagu § 604. seaduste kogu XI kõite I osas ütleb. Eesti vabariigis ei tohi aga kirikuõpetajaid juriidiliselt halvemasse seisukorda seada, kui joodikuid või hobusevargaid.

Kõike kokku võttes on selge, et see omapärane kõne lõpp, millega härra siseminister siit katedrilt lahkus, ja mis rahvaesitusele anti, — sest pärast arupärimise vastuvõtmist Riigikogu poolt ei antud ju mitte aru üksikutele Riigikogu liikmetele, vaid Riigikogule, — et see kõne lõpp sisuliselt järgmine oli: Vabariigi Valitsus ei mõtle midagi teha seadusliku korra jaluleseadmiseks. Kuid kõige selle peale vaatamata pean ma nüüd, kus pooleteise kuu pärast uus usuühingute seadus ellu astub, mingisuguse motiveeritud ülemineku-vormeli esitamise ülearuseks, seda enam, et tõesti raske on öelda, kuidas selle lühikese aja jooksul seaduslikku korda selles asjas luua saaks. Seaduslik kord hakkab 1. jaanuaril nii-kui-nii maksma, sellepärast lõpetan sellega, et ma rahvus-vabameelsete rühma nimel siseministrile tänu avaldan, et ta oma seletusega revolutsioonilisel teel tekkinud konsistooriumist meid selles teadmises kinnitada on aidanud, et sennine evang.-luteriusu konsistoorium tõesti ebaseaduslik asutus on olnud.

H. Anniko (krst): Austatud Riigikogu liikmed! Mitmelt poolt on imestusega küsitud — mispärast lugupeetud rkl. härra Tallmeister käesoleva arupärimisega Riigikogus esines selle konsistooriumi vastu, mida ta ise valinud on. Lubatagu minule, et ma neid põhjusi siin valgustaksin. Kes seltskonna alal töötanud on, olgu linnas või maal, see on võinud seal nii mõndasugu seltskonnategelasi tähele panna. Tuleb ette isikuid, kes suure vaimustusega ja südidusega ühistegevuse alal tööle hakkavad ja selle ülesehitamiseks nii mõndagi head ära teevad, mida õigusega kiitma peab. Aga see töö kestab ainult nõnda kaua, kunni teatav isik oma tahtmist ja soove läbi viia saab. Tulevad vastolud, kus enamus ta mõtteid ja ettepanekuid ei poolda ja seega ta vähemusse jääb, seal asub ta otsekohe vastasrinda ja koguni niisugusele seisukohale, mis ühingut hävitada püüab. Kõik, mis tema ise enne suure vaevaga üles ehitanud, katsub

ta nüüd ilma armuta maha lõhkuda ja hävitada. Ei valita sellejuures igakord õigeid teid ega ausaid abinõusid, vaid mõnikord koguni alatumate abinõudega püütakse lõhkumistööd teostada ja läbi viia. Selle all on nii mõnigi hea ettevõtte, mõnigi ühing raskesti kannatama pidanud ja nii mõnigi ettevõtte surmale suigutatud. Selleks võib nii mitmesuguseid näiteid seltskonnategevusest saada. Niisuguse tegevuse kohta ütleb rahvasõna tabavalt: ta sünnitab küll lapsi, aga peksab nad ise surnuks.

Käesolevat arupärimist Pühavaimu kiriku õpetaja härra Tallmeister'i poolt tähele pannes peab küll ütleva, et siin just niisamasugune pilt meie silmade ees kordub, aga kahjuks mitte niisugune, mis mõnda väikest ringkonda tabab, vaid millel ülemaaline tähtsus on. Ma olen kõigist meie kirikupäevadest osa võtnud ja olen sellejuures tähele pannud, kuidas Pühavaimu kiriku õpetaja härra Tallmeister nii elavalt ja omapärase vaimustusega meie Eesti vaba rahva kiriku üleschitamiseks kaasa on töötanud. Ta on kirikupäeva poolt nii mõnessegi komisjoni valitud, kus ta agaralt on kaasa töötanud, — tema on ühes teiste kirikupäeva liikmetega juba nii mitmendat korda meie konsistooriumi liikmeid valinud — viimane kord alles käesoleva aasta juunikuul. Ei ole ta sellejuures kirikupäeval kunagi seletanud, et see seadusevastane on, vaid kogu aeg on tema kirikupäeva, kui ka tema poolt valitud täidesaatvat orgaani, konsistooriumi, seaduslikuks tunnustanud. Nüüd tuleb ta korruga, leiab selle seadusevastase olevat ja tahab seda sulguda, hävitada, mis ta ise suure vaevaga aastate jooksul üles ehitanud on.

Otse imestusega peab siin küsima, mis on need põhjused? Härra Tallmeister toob siin põhjused ette, et praegune konsistoorium ei olevat seaduslikul alusel valitud, ehk küll härra Tallmeister seda küsimust kirikupäeval kunagi üles tõstnud ei ole. Ag amee kuulsime härra siseministri seletusest, kus härra minister väga asjalikult ja õieti seletas, missugustel aegadel ja alustel meie konsistoorium on valitud, ja et see täiesti meie demokraatlikule korrale vastab ja seadusevastast midagi ei ole. Ma arvan, et härra Tallmeister, kui Riigikogu liige, seda väga hästi tunneb ja teab, et vana korra järgi võimatu oli valida ja tegutseda. Minu arvates ei ole aga need ettetoodud põhjused mõõduandvad, mis härra Tallmeister'it sundisid tähendatud arupärimisega esinema, vaid neid põhjusi peame koguni mujalt otsima. Tõsised põhjused, miks härra Tallmeister selle iseäraliku arupärimisega Riigikogus esines, on vastolud kiriku-

päevaga, on vastolud konsistooriumiga. Juba pikemat aega, ligi paar aastat on härra Tallmeister kirikupäevaga vastolus olnud, sellepärast, et kirikupäev ei ole härra Tallmeister'i mõtteid, tema ettepanekuid vastu võtnud, vaid suure enamusega kõik tagasi lükanud. Oma mõtete ja oma mõju läbisurumiseks on seal poolt nii mitmel korral kõik katsutud teha mis võimalik. Otse imestusega peab nimetama, kuidas seesama härra Tallmeister, kes siin Riigikogus nii suure suuga sõna ja südametunnistuse vabadusest räägib, on kirikupäevadel koguni selle vastu tegutsenud. Ära nähes, et kirikupäeva enamuse tema ettepanekutega ja mõtetega päri ei olnud — ja seega läbikukkumine kindel oli — ei lasknud härra Tallmeister küsimust hääletamisele võtta, vaid otsustamise puhul tõsteti seal poolt ikka kvoorumiküsimus üles, mille läbi nii mitu korda kirikupäeva enamust puht välise vormiga vägistati, mille järelduzel tähtsad küsimused otsustamata jäid, ja kirikupäeva liikmed, kes sadade verstade tagant kokku tulnud, pidid kibedustundega lahkuma. Meie kirikupäev käib aastas ainult üks kord koos, kus koos umbes 300 liiget, ja kui siis mõnekümne liikme puudusel kvoorumiküsimus üles tõstetakse ning seega tööd takistatakse, siis võib igaüks arvata, missugune pahameel kirikupäeva liikmete seas õpetaja härra Tallmeister'i vägivalla vastu valitses. Aga viimasel kirikupäeval, möödunud suvel, oli kirikupäeva liikmeid nii arvurikkalt kokku tulnud, et härra Tallmeister oma kvoorumiküsimusega enamust vägistada ei suutnud, ja seal lükati siis 242 häälega 37 hääle vastu härra Tallmeister'i ettepanekud kõik tagasi. Konsistoorium, kui kirikupäeva täidesaatev orgaan, on kohustatud selle otsuse järgi ka tegutsema ning igale tegevusele piiri panema, mis meie usu- ja põhiõpetusega kokku ei käi ja selleläbi tekkisid vastolud konsistooriumiga ja ühtlasi suurenesid vastolud kirikupäevaga. Siin oleks minu arvates härra Tallmeister pidanud enamuse otsuse alla painutuma, nagu meie demokraatlik kord seda nõuab, või kui ta seda ei soovi, siis vabatahtlikult meie usuühingust lahkuma. Aga härra Tallmeister ei ole kumbagit nendest teedest valinud, vaid koguni selle kolmanda tee — kättetasumine konsistooriumile, kättetasumine kaudselt ka kirikupäevale, ja sellepärast hakkab ta seda sama oksa maha saagima, mille peal ta ise istub. Nüüd tahab ta täie jõuga seda hävitada, maha lõhkuda, mida ta siamaani ise üles ehitanud on. Võin üsna kindlasti öelda, kui asi oleks ümberpöördukt olnud ja kirikupäev härra Tallmeister'i mõtted ja seisukoha heaks kiitnud, ja konsistoorium selle järgi ka tegutse-

nud, siis oleks härra Tallmeister'i arvates kõik hea olnud, konsistoorium oleks seaduslik olnud ja nõnda sama ka tema tegevus. Aga et olukord siin teisiti on, ja härra Tallmeister'i mõttet poolehoidu ei leidnud, sellepärast on tarvis nüüd hävitada — lõhkuda. Et oma lõhkumise tööd mõjuvamalt teostada, tuleb härra Tallmeister Riigikogu võimu appi kutsuma, et konsistooriumi jalapealt kaotada ja kinni panna.

Siin kordub just seesama pilt, mis omal ajal Vene valitsuse ajal nii mitmes seltsis ja ühingus ette tuli, kus nii mõnigi seltskonnategelane, kes teistega riidu sattus ja enamuse alla ei tahtnud painduda, siis kättetasumise vihas Vene valitsuse poole pööras kaebtusega, et teatav selts või ühing küllalt seaduslikult ei tööta ja sellepärast tarvis kinni panna. Härra Tallmeister etendab täna just niisamagust osa Riigikogus. Kui õiglane ja aus niisugune teguviis on, seda otsustab meie rahvas, seda otsustab tulevik. Mina olen kindel, et lugupeetud Riigikogu liikmed selle asja peale tõsiselt vaatavad ja väga hästi aru saavad, mis selle arupärimisega tahetakse kätte saada ja mis selle taga peitub. Aga nende kohta, kes oma tööd ise maha lõhuvad, ütleb meie rahvasõna tabavalt: „Ta peksab ise enese sünnitatud lapsed surnuks!“ Ja ma arvan, et terve see protestantismi vool, mille sünnitajaks härra Tallmeister Eestis on, kord sellesama kurva saatuse osaliseks saab.

V. Linnamägi (krst): Austatud Riigikogu liikmed! Meie oleme viimase kuu jooksul väga iseäraliku nähtuse pealtvaatajaks olnud. Üks tegevamatest ja aktiivsematest meie ev.-luteri kiriku õpetajatest, vaimulikudest, härra Tallmeister, on terve kuu jooksul, mil kiriku seadused on Riigikogus päevakorras olnud, väga isevärki ülesastumistega toime saanud, mis arvama sunnib, et tema mingit dualismi — oma isiku lõhestamist kaheks isikuks, põeb. Peab ütleva, et härra Tallmeister on siiamani kui õpetaja väga töökas ja aktiivne inimene olnud ja loeb ennast ometi kahtlemata Luteri kiriku õpetajaks, sellepeale vaatamata, et tema „protestantlikus vaimus“ õpetab. Harilikkude inimeste loogika, meie kõikide loogika on niisugune, et see, kes ühel alal töötab, innukalt andumuse ja sisemise veendumusega, ei hakka oma ametialal hävitama, maha tallama ja reostama. See on ometi loogiliselt nõnda arusaadav. Kuid meie oleme üht teist asjaolu tähele pannud, mille juures teistmoodi loogikaga tegemist on. Härra Tallmeister, kes ennast vististi peab üheks kandvamaks sambaks kirikuelus, loeb oma

ülesandeks seda kirikut ära lõhkuda, ruineerida — oma ametiala, milles ise töötab, ära hävitada, sest millegi muuga ei saa neid härra Tallmeister'i ülesastumisi, mis olnud usuühingute seaduse juures, põhjendada. Härra Tallmeister on kogu aeg tegutsenud „liigutavas“ üksmeeles äärmiste pahempoolsetega selleks, et kirikule teatud hoopid anda. Ometi teab, saab aru härra Tallmeister väga hästi sellest, et äärmine pahem tiib ei ole iialgi kirikut ja usuelu kaitsnud ja vaevalt saab temast ka protestantismi voolu kaitsjat. Aga mitte üksi seda, et härra Tallmeister kõik tegi, mis võimalik, et kirikule hoopid anda seaduseelnõu juures, mida hiljuti vastu võtsime, tahab härra Tallmeister veel kaugemale minna ning tõendama ja tunnistama tulla, et konsistooriumi olemasolemine ei ole millegagi põhjendatud, vaid et ta revolutsioonilisel teel sündinud on. See annab tunnistust, et härra Tallmeister selle arupärimise vaimline isa on, olgugi et ta rahvuslik-vabameelsete rühma poolt esitatud. Eelmisel arupärimiste-koosolekul oma väga suure aplombiga peetud kõnes ei tunnistanud härra Tallmeister konsistooriumi absoluut mitte.

Täna kuulsime jälle üht huvitavat asja, et härra Tallmeister tunnistab konsistooriumi siiski ja ometi ei tunnista ka mitte. Ta ütleb ennast tunnistavat konsistooriumi teataval määral, aga teataval määral ka mitte. Mis härra Tallmeister siis tunnistab? Härra Tallmeister ei tunnista konsistooriumi kui riigiasutust, vaid jääb kindlaks selle juurde, et ta on sündinud revolutsioonilisel teel. Kuid ta tunnistab konsistooriumi kui vaimulikku asutust, kui kiriku keskk kohta. Ometi hea, et ta niipalju tunnistab. Ta rõhutab sealjuures, et kohtulik võim ei käi konsistooriumi, kui vaimuliku asutuse alla, et viimasel mingid eksekutiiv funktsioone olla ei saa, kuid ma tooksin üsna lühidalt ette faktisid, et härra Tallmeister ise kohtulikku võimu on tunnistanud konsistooriumil olevat ja isegi väga selle peale rõhku on pannud, et viimane seda ohtralt tarvitaks. Härra Tallmeister on kirikupäevade liige olnud ja seal aktiivselt kaasa töötanud, sellepärast härra Tallmeister vististi teab seda, et meie praegune kiriku põhikiri on vastu võetud kirikupäeva poolt, ja see ütleb niiviisi, et konsistoorium on just kohtulik võim vaimlistes asjades ja ka muudes kirikusse puutuvates küsimustes teatav administratiiv võim. Konsistooriumil on õigus ka õpetajaid tagandada, kui nad õigest kiriku õpetusest kinni ei pea. See võim on konsistooriumil kiriku põhikirja järgi ka praegu, ja seda võimu on kõik kirikupäevad tunnistanud, ja see ei olene Vene kiriku seadusest, vaid on

uuesti antud konsistooriumile kirikupäeva poolt. Seda on ka härra Tallmeister ise tunnistanud. Kuidas härra Tallmeister selles suunas on tegutsenud ja konsistooriumilt nõudnud kõva kätt, selleks tooksin mõne iseloomustava koha ette tema kirjast, mis ta saatis konsistooriumile 1921. aastal. See on õige pikk kaebekiri või denuntsioon, nagu härra Tallmeister armastab öelda. See kaebekiri on 6 punkti kokku võetud. Nendes teatab ta konsistooriumile ja loeb üles terve rea õpetajaid nimepidi, kes ei pidavat õieti tegutsema, nagu seadus seda nõuab, ei pidavat pruutpaare õieti kiriku agenda järgi laulatama, lubavat omale suuri kõrvalekaldumisi kindlaksmääratud korrast, laulatavat pruutpaare seaduses lubamata ajal, näiteks vaikselt nädalal, ei pidavat korralikult kirikuraamatuid, ei toimetavat õieti ja seadusepärast kihlustalitusi jne.

Õpetajad olevat oma ametitalitustes väga hooletud, ei panevat mingit rõhku kirikuseaduse §§ 269., 278., 308., ja 310. peale. Lubavat kiriklikke talitusi ette võtta köstritel, ise ilma asjata ja põhjuseeta kogudusest eemal viibides või kirikumõisas lõunat süües, kuna köster sel ajal kirikus surnuid matab, lapsi ristib jne. Terve pikk rida kõiksugu süüditusi.

Mina loeksin sellest väga tähelepanuväärilisest kaebekirjast ainult paar kohta sõnasõnalt ette, mis väga tabavalt õpetaja Tallmeister'it iseloomustavad. Tema kirjutab muuseas:

„Laulusetalituse juures ei käi õige mitmed õpetajad mitte agenda järgi, ehk see küll kirikuseaduse § 278. selgesti on ette kirjutatud, nii jäetakse sagedasti lektionist Eves. 5, 23—25 välja. Ei saa salata, et inimesi leidub, kes Pauluse sügavast mõttest aru ei saa ja seda kohta kuuldes mõnikord muigavad, aga siis peaks muudatus üleüldiselt ette võetud saama ja mõni teine pühakirja tükk sinna asemele pandud saama. Ei lähe aga mitte, kui üksikud õpetajad seda amavoliselt teevad, seda enam, et nende sõnade puudumine ehk lugemine iial tähelepanemata ei jää, ja kuulajates tunne on, et Evang.-lut. kiriku agendaline kord mitte ühesugune ei ole, vaid õpetaja seisukohast ja meeolust ärarippuv. Sel põhjusel ei ole allakirjutaja seda sõna oma 9-aastase ametiaja jooksul veel iial välja jätnud.“ Oma pika kaebuse lõpul ütleb härra Tallmeister sõna-sõnalt järgmist: „Ja allakirjutajal on see tunne, et õpetajad senni liiga palju oma premed on olnud; kindlam järelvalve on niihästi minule kui teistele tarvilik, muidu võib ajajooksul ka kõige parema inimese juures loiukminemise hädaoht tek-

kida“. (J. Hünerson, põl: Soola vaja!) Edasi kirjutab härra Tallmeister:

„Tervet seda asjaolu ei ole ma mitte selleks ette kandnud, et üksikud õpetajad teenitud karistuse leiaksid. Sellelega ei ole palju aidatud, vaid minu tunde järele on kardinaal-abinõusid kindla korra maksmapanemiseks terve seisuse vastu tarvis, kuhu allakirjutaja ise ka kuulub.“ (J. Vain, stp: Põrgusse uusi küttekoldeid juurde! — J. Hünerson, põl: Põlevkivi põrgusse saata!) „Kui ma oma arvamist öelda tohiksin, siis ei parandaks õpetajatele saadetud ringkirjad vist mitte asja, vaid võiksid kergesti arhiivi minna ja unustusse jääda. Vaid tähtis oleks, kui see ka õpetajate seisust teataval viisil alandaks, kogudustele sellest teatada, et need ja need asjad keelatud on, nagu iseäranis punkt 6. all puudutatud nähtused, ja et koguduse liige tarvilikul korral kaebust tõsta võib. Laiemad ringkonnad ei tunne tihti kirikuseadust ja leiavad, et sarnased nähtused, millega juba aastakümnete jooksul ära on harjutud, parandamatud on, kuigi neid mitte heameelega ei nähta. Teab aga õpetaja, et kogudus seadust tunneb, siis ei julge ta seda mitte enam nii kergesti rikkuda.“ Nii tema kaebuse üksikkohad.

Sellest näeme, et Tallmeister otse kirglselt hüüab: Pange üks kindel käsi maksuma kirikus, mis vaatab õpetajate järgi ja valvab, et kirikuseadust täpselt peetaks, et õpetajad ei tohiks mingisugust vabadust enestele lubada. See on ju puht kohtu funktsioon ja mille peale Teie konsistooriumile appelleerite, härra Tallmeister? Nüüd tulete siis arupärimisega selle konsistooriumi vastu, keda teie olete ise üles õhutanud tarvitama oma kohtulikku võimu, ja sedasama konsistooriumi teie nüüd ei tunnusta, samuti piiskopi tiitlit. Ometi on seesama piiskop Teid õnnistanud Pühavaimu koguduse peale, kellele ka olete vande andnud terve rahva ees, pidada kiriku seadusi ja õpetuse aluseid, ja pärast seda olete piiskoppi igatepidi toetanud, et tema oma võimu võiks maksuma panna. Nüüd ütlete, et see konsistoorium on revolutsiooni saavutus. Lubage, mu härra, see on ju iseendaga vastolus, iseendaga riiusolemine, ja seda on härra Tallmeister küllalt nähtavalt demonstreerinud, selle arupärimisega. Kellel, kellel, kuid Teil, rkl. härra Tallmeister, ei ole mingit moraalset õigust konsistooriumi eitada.

Th. Tallmeister (rhvsv): Kõigepealt tahtsin ma härra Anniko'le seda meelde tuletada, mis ma juba enne oma seletuses ütlesin, ja see käib suurelt osalt ka selle kohta, mis härra Linnamägi ette tõi, et konsistooriumi olen ma puht kiriklikuks asutuseks

tunnustanud, ja et mina oma arusaamise järgi asja peale nii vaatan, et tal on vaimline ja moraalne mõju koguduste peale, et tema ei ole mingisugune politseiasutus, kes piitsuga peab valitsema, vaid tema peab suutma ennast kõlbliselt maksuma panna. Ja see, mida härra Linnamägi lõpuks ette tõi, kuulub täiesti sellele joonele. Mul on väga kahju, et härra Linnamägi on seda asja puudutanud, mis täiesti oleks pidanud kiriklaste eneste keskele jääma. (Vahelhüüded.) Lubage, et ma seda lähemalt seletan. Ma olen sel korral 4—5 aasta eest seda kirjalikult konsistooriumile ette kandnud just sellepärast, et ma ei tahtnud niisuguseid väärnähtusi suure kella külge kōita, et ma ei tahtnud, et see ajakirjanduses ilmuks, ja ei tahtnud ka oma enese lehes sarnastest väärnähtustest kirjutada — pärast kolme aasta jooksul, kus mul oma leht on olnud. Sest tõepoolest, kui üksikasjaliselt neid väärnähtusi meelde tuletada, siis on näha, et seal on väga halbade ja inetute asjadega tegemist, mis moraalset laadi kannavad, ja kui oleks siin perekonnaseisu seaduse juures keegi seda ette võinud tuua, kuidas on sage-dasti kirikuraamatuid peetud ja kui korra-vastaselt on neid aktisid toimetatud, mis riiklikku laadi kannavad, siis, võib olla, oleks see väga suur vastuväide sellele olnud, mis siin sooviti, ja mida ma ise toetasin — et kirikute kätte registreerimine edasi jätta. Sellepärast juhtisin ma konsistooriumi tähelepanu sellele, et tema peaks oma mõju maksuma panema ja katsuma kõik abinõud, mis tema käes tarvitada on, selleks ära kasutada, et sarnaseid väärnähtusi ja seaduste rikkumisi õpetajate keskel ette ei tuleks. Nagu seda juba härra Linnamägi tsiteeris, ei olnud see õieti kaebus ja ma ei nõudnud kellegi üksiku vastutusele võtmist, vaid leidsin, et see on kardinaal-väärnähtus, mis on laialdaselt maad võtnud ja mille vastu peab isegi kogudustele välja kuulutatama, et see ja see on lubamatu ja sündmatu, et kogudused võiksid tarvilikul korral reageerida, kui sellesarnaseid asju ette tuleb. Siin on aga tegemist riigiasutusega, kellel on võimalik politseiabi tarvita ja see ongi see, mille vastu ma protesteerinud ja vaieldnud olen, et sarnasel ebaseaduslikul alusel tekkinud konsistoorium kuidagi riigiasutuse funktsioone täita ei või. Sel seisukohal olen ma alati asunud, et ta peab oma moraalset ja vaimlist mõju maksuma panema, nagu see vähegi võimalik, ja peab püüdma sünnitada korda, nagu see evangeeliumiluteri kiriku sisemise elu vääriline on. Nii et selle ettekandmine oli täiesti ülearune, siin on tegemist olulise vahega, ja mina arvan, et selle ettetoimine Riigikogu kõne-

toolilt täiesti põhjendamata oli. Edasi tahtsin ma härra Anniko kõne põhjal näidata, missuguste abinõudega kristlased minu vastu välja tulevad. Kõigepealt toob härra Anniko ette, et mina olen oma ülesastumistega näidanud kirikupäeval, et ma südametunnistuse vabadust, mille eest ma võitlen, ise olen kitsendada püüdnud, ja see on sel teel nähtavale tulnud, et ma mõnel korral kvoorumiküsimuse olen üles tõstnud. Kujutage enesele ette: kirikupäeval oli sel korral päevakorras põhiseaduse muutmise, mida taheti liht häälteenamusega ära otsustada, ilma et selleks oleks tarvis olnud isegi kvalifitseeritud häälteenarvust. Riigikord on niisugune, et siin peab põhiseaduse muutmiseks isegi rahvahääletamine ette võetama. Seal aga võttis kirikupäev enesele õiguse liht häälteenamusega kiriku põhiseadust muutama hakata. Kui nüüd isegi kvoorum koos ei olnud kirikupäeval, kus liht häälteenamusega taheti kiriku põhiseadust muuta, ma ütlen, see oleks väga imelik nähtus ja sellepärast oli see päris loomulik ja seaduses ettenähtud abinõu, kui seal kvoorumiküsimus üles tõsteti ja anti võimalus selle eest hoolt kanda, et järgmisel korral tuleks kirikupäev kokku vähemalt niisugusel arvul, et see põhiseaduse muutmise seaduslikku mõju saaks avaldada, et see ei sünniks ühe väikese juhuslikult kokkuastunud grupi läbi. Ja kui sealt hakatakse välja seletama isegi südametunnistuse vabaduse kitsendamise katset, siis on see õige iseäralik abinõu, millega siin välja tullakse.

Üldse tahtsin ma härra Anniko'le ja härra Linnamägi'le veel näidata, missuguste inetute abinõudega nad võitlevad. Härra Anniko rajas terve oma kõne selle põhimõtte peale, et mina tegutsen isiklikkudes huvides, minul olevat kättetasumise himu, see ei olevat õiglane ja aus jne. Niisuguseid sõnu tarvitati seal. Ja härra Linnamägi jälle ütles, et see on vaimulikkude tööala mahategemine ja reostamine, kuhu ma ise kuulun. (V. Linnamägi, krst: Kas see siis vale on?) Niisuguseid sõnu suutsin paberile tähendada sel ajal, kui need mõlemad härrad siin seletasid. Rohkem ma ei suutnud üles tähendada, aga teisi sarnaseid pärlid tuli seal veel väga palju ette. (J. Hünerson, põl: Ega nad märgist mööda ei lase!) Ma leian, et see väga kohane on, mida härra Luiga tänases „Päevalehes“ kirjutab rkl. Jaan Lattik'ule vastuseks, kus ta väga õieti selle peale tähelepanu juhib, missuguste abinõudega kristlik rahvaerakond töötada püüab, et katsutakse ikka sellega välja tulla, et kuidagi teiste peale varju heita, katsutakse näidata, et seal tegutsetakse autult, seal on isiklikud huvid ja omakasupüüded

jne. Niisugusel viisil püütakse igas küsimuses ülekaalu oma kätte saada. Mina olen siin väga asjaliku kõne pidanud, olen katsunud faktisid ette tuua ja juriidiliselt põhjendada küsimust ja ei ole ühe sõnagagi kristlaste peale varju heitnud. See on aga nende abinõu, mida nad harilikult tarvitavad ja püüavad teise isikut kõlbliselt määrada ja kõiksugu madalaid jõudusid seal leida, kus nendega nõus ei olda. Ma arvan, et sarnane teguviis kvalifitseerib kristlasi ise kõige paremini ja näitab, missuguse vaimuga seal ringkonnas tegemist on. (J. Hünerson, põl: Sel isikul on kaks nägu: kull ja kiri!)

V. Linnamägi (krst): Poleks härra Tallmeister neid viimaseid lõpusõnu tarvitanud, ei oleks ma sõna võtnudki. Aga härra Tallmeister tuleb jälle isemoodi võtetega ja tungib kristliku rahvaerakonna kallale, viimasele süüks pannes niisuguseid pattusid, mida tal ei ole, ja kuna ometi kristlik rahvaerakond härra Tallmeistrit erakonna kuuluvuse järele sugugi puudutanud ei ole. (Vahelhüüe Th. Tallmeister'i, rhvsv. poolt.) Härra Tallmeister, meie ei ole Teie erakonnast sõnagi rääkinud, miks Teie tulete oma polemiseerimisega meie erakonna peale välja. Kas on tegemist siin erakondadega? Lubage, kuidas meie tegutsemine Teie erakonna peale rohkem varju heidab? Teie ise olete toonitanud, ja Teie ise olete ette pannud konsistooriumile ja ise olete nõudnud seda, et kiriku—koguduse—liikmed peavad kaebama konsistooriumile, kui nad leiavad õpetajate juures mingisuguseid seadusest kõrvalekaldumisi. Aga kui siis koguduse liige läheb ja kaebab, siis tõmbate kõik sõimu ja laimu registrid lahti, et seda inimest maha teha ja ütlete, et kirikupäev, kes hakkab seda küsimust arutama, lollidest koos seisab ja kuhugi ei kõlba jne. Kas see on teie moraal, nii olete Teie talitanud. Selge on ometi, et Teie, härra Tallmeister, olete konsistooriumi tunnistanud, olete konsistooriumis kaasa töötanud, olete konsistooriumile oma abi pakkunud, küsimata abi pakkunud, nõuate konsistooriumilt kohtu funktsioonide täitmist. Ja kui nüüd konsistoorium on kindlat kätt tarvitanud, nüüd tulete ja ütlete, et konsistoorium kuhugi ei kõlba, et ta ei tohi enam olla, ja seda sellepärast, et konsistoorium korra hakkas Teie näpunäidete järgi kõvemat kätt tarvitama, õpetaja Kuljus'ele pisut pressi peale panema, sellepärast konsistoorium ei kõlba kuskile. Siin on see koer maetud, et konsistoorium hakkas oma kohtuvõimu näitama teiesugustele meestele. See on Teie moraal.

Otsustamise niisuguse moraaliga üle jätan Riigikogu liikmete hooleks.

Siseminister K. Einbund: Selle arupärimise juures on nähtavasti suurem tüli tekkinud Riigikogu liikmete ja rühmituste eneste vahel, enam kui Riigikogu ja valitsuse vahel, ja sellepärast minul, kui valitsuse esitajal, ei oleks põhjust enam sõnavõtmiseks, seda rohkem, et arupärijad ise ei ole mingisugust vormeliette pannud, mille vastu mul põhjust ja alust oleks vaielda. Aga siiski ma tahtsin rohkem asjaliku õienduse laadi kandvaid märkused teha. (J. Vain, stp: Aga kumb see lopsakam oli Teie arvates? Mõlemad on mehed!) Riigikogu liikme Tallmeister'i kõne võis ju väga õpetlik olla neile, kes armastavad vastaspoole vaidlusi, aga et ta midagi oleks juurde toonud küsimusse, kas see seaduslik või mitteseaduslik ja et ta sel alal midagi selgitamiseks oleks andnud, mis kuidagi oleks suutnud minu poolt ette toodud väiteid ümber lükata, sel arvamisel ma ei saa olla. Teie meetod oli võtta vastase kõnest üks lause ja ehitada sellele lausele kogu oma kõne konstruktsioon. Harilikult tarvitatakse niisugust meetodit siis, kui vähe öelda on. Teie, härra Tallmeister, tarvitasite just seda meetodit. Teie võtsite minu ühe lause või õigemini sõna „revolutsiooni seadus“, mis ainult vastusena oli öeldud ühele vahelhüüdele pahemalt poolt. Teie võtsite need sõnad ja ehitasite kogu oma kõne selle najale. Minu kõne peasisu põhjenes ometi nendel asjaoludel, et eriti revolutsiooni aegadel õigusliku korra tekkimise alusteks on ka üksikud faktid ja üksikud institutsioonid, mis tekkinud on elust enesest ja mitte seadusiandvast normist. See oli minu kõne sisu. Ja kui järgnev riiklik praksis on tunnustanud need eeltekkivad faktid, siis tuleb neid tunnustada, tuleb neid seaduslikkudeks lugeda. Vaadake, sellelt aluselt oleksite pidanud välja minema. Kui teie sellelt aluselt välja lähete, siis peate, rkl. Tallmeister, ometi tunnustama, et minu seljataga seisab Riigikogu praksis ja ka kohtu praksis, kuna Teie seljataga seda ei ole. Kui parlament ühe seaduse annab, siis eitatakse seda ning oletatakse, et seaduse poolt olijad on niisuguses teadmises, et nad kõigist aru ei saa. Niisugust arusaamist, härra Tallmeister, minul ei ole. Teie ehitate oma kõne sellele alusele, kuna mina ehitin sellele alusele, et kui parlamendi liikmed midagi otsustavad, siis nad ka teavad, mis nad otsustavad, ja kui Riigikohus midagi seletab, siis ta ka teab, mis ta seletab. Kui Teie, härra Tallmeister, teisel arusaamisel olete, siis palun, läheme ühe protsessiga Riigikohtusse ja laseme

Riigikohtul seda seletada. Kuid kõik see on kõrvaline asi sellepärast, et ülemineku-vormelid esitatud ei ole. Ma tahtsin öieti ühe asjaliku öienduse teha ja see on järgmine: Teie ütlesite, et siseminister läks kateedriks ära, lõpetades mitte just parlamentlikult, öeldes — nii umbes see vist oli — et Vabariigi Valitsus ei pea tarvilikuks seadusliku korra maksmapanemiseks midagi ette võtta. (E. Veberman, rhvsv: Nii Teie ütlesite.) Teie unustasite minu järgneva lause ära. Seda lauset ei too Teie ette. Selles lauses ütlen mina: „sellepärast, et Vabariigi Valitsus kogu selles eelkäivas korras ei näe seadusvastast olekut.“ Minu selle ütelse jäte Teie ära ja võtate ainult esimese osa ning loete sellest välja ebaparlamentlikku esinemise viisi. Ma paluksin väga rkl. Tallmeister'it seda teatavaks võtta ja võib olla ka vastavalt öiendada.

Juhataja **A. Rei**: Rkl. Bauer'i poolt on esitatud järgmine ülemineku-vormel: „Ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastamise rahvuslik-vabameelse partei Riigikogu rühma arupärimise peale ebaseadusliku — ev.-lut. usu konsistooriumi ametisse kinnitamise asjus — läheb Riigikogu päevakorras edasi.“ (Th. Tallmeister, rhvsv: Palun sõna faktiliseks märkuseks.) Olen asunud hääletamisele, ei saa enam sõna anda.

Panen rkl. Bauer'i ülemineku-vormeli hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ülemineku-vormel vastu võetud.

11. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul L. Johanson'i, J. Piiskar'i ja B. Eilman'i arupärimise peale tööpuuduse vastu võitlemise ja tööstuselu tõstmise asjus.

nas pidi mõistma, et Lääne-Euroopa majandusteadlased, kes tööpuuduse küsimusega tegemist teevad, niisuguseid töid või niisuguste tööde lõppemist, mis ajutised töid või sesoonitööd on, või hooajatööd, nagu meil nimetatakse, tööpuuduseks ei loe. See ei näi just tõele vastavat. Peab ütlema, et 30 aasta eest, kus alles esimesi samme tööpuuduse vastu võitlemiseks astuti ja kus esimesed kinnitus-

M. Martna (stp): Väga austatud Riigikogu liikmed! Arupärimise peale vastates väljendas tööhoolekandeminister härra Kaarna muuseas järgmisi põhimõttelisi mõtteid: „Meil tööpuudust Lääne-Euroopa majandusteadlaste poolt ülesseatud mõttes ei ole, või kui on, siis väga vähesel määral.“ Härra tööhoolekandeministri sõnadest selles suunas

kassad tööpuuduse puhul asutati, et seal majandusteadlasi ja sotsiaal-poliitikuid oli, kes arvasid, et sesooni- või hooajatööd siia liiki ei kuulu. Mõned avaldasid ka niisugust arvamist, nagu härra Kaarna siin, et töölised saavad nende tööde eest niivõrd rohkem palka, et sel ajal, kui nende harilik töö otsa saab, rohkemsaadud palgast ära elada võivad. Ka härra Kaarna ütles, et meil niisugused töölised harilikul tööajal rohkem palka saavad, see tähendab, et nad saavad suvetööajal nii palju palka, et talvel sellest elada võivad. (Tööhoolekandeminister Chr. Kaarna: Seda ma ei öelnud.) Seda peab ometi mõttest järeldama. Teie kõne stenogramm on mul praegu ees ja selles on öeldud järgmist: „Sesoonitööline, kes teatud aastaajal ainult tööd võib leida, peab loomulikult niipalju palka saama, et temal võimalik on seda aega läbi elada, mil ta oma ametikohast tööd teha ei saa.“ Teie lisate küll veel juurde: „Kui meie palgaolud ehk sarnased on, et sesoonitöölised oma töötasuga, mis nad teenivad töösesoonil, aasta läbi ära elada ei saa, siis kerkib üles teine küsimus, nimelt palgaküsimus, kuid mitte mingil tingimisel tööpuuduse küsimus!“ Kumma peale Teie rohkem rõhku panete, seda ma ei tea, arvatavasti vist teise peale, kuid Teie ütlesite esimest ka, ega seegi kellegi teise öeldud pole. (Tööhoolekandeminister Chr. Kaarna: Mina ütlesin, et peavad niipalju teenima, aga mitte et teenivad.) Noh, see on juba juuksekarva lõhkijamine. Minu arvates peaks tööhoolekandeminister vähemalt seda teadma, kui palju töölised teenivad, ja kui Teie seda ei tea, siis on see... — noh, ma ei taha seda iseloomustama hakata. Igatahes teab härra minister ning teised valitsuse liikmed, teame ka meie, et näiteks turbatöölised, kes eriti riiklikus turbatööstuses tööl on ja võib olla 60—75 päeva tööd teevad, et nad selle 75 päevaga, kui nad ka ei tea kui suurt palka saaksid, tervet talvet läbi elada ei või. Ma oleksin tahtnud heameelega kuulda saada, kes need Lääne-Euroopa majandusteadlased on, kes härra ministri arvates niisuguse teooria taga seisavad. Ma olen sellel alal mõndagi lugenud ja tooksin ette professor Herkneri, kes selle küsimusega tegemist teinud ja ühe raamatu kirjutanud „Die Arbeiterfrage“, — töölisteküsimus. See raamat on juba üle kümnes väljaandes ilmunud ja õige laiali lagunenud. Minul on neljas väljaanne ja Herkner tsiteerib oma raamatus, mis võrst Bismark selles asjas öelnud. Bismark oli selles arvamises, et kõige halvem tööliste olemasolu juures on kindluse puudus töövõimatuses. 9. mail 1884. aastal ütles Bismark, et tema seda seisukohta, niikaua kui ta ametisse

jääb, kaitsta tahab, et töölistel tööd oleks, ja tunnistas riigivalitsuse ülesandeks seadusi ja korraldusi käima panna, mis töölistele töövõimalusi kindlustada võiksid. Siis ütleb Herkner sesoonitöö kohta, et tööpuuduse vastu kindlustamine palju kergem oleks, kui töösturite poolsest maksust loobuda võiks. Kui esimene tööpuuduse vastu kinnitamine maksuma pandi, pidid töösturid teatud maksu maksuma, muidugi olid tööandjad maksu vastu, nagu see ju loomulik on. Selle kohta ütleb Herkner, et ilma töösturite maksudeta on tööliste kinnitamine täiesti võimatu, sest näiteks hooaja töölised, kes iga aasta nädalaid ilma tööta on, ei suuda ise küllalt raha kokku panna. Sellest näeme, et Herkner hooajatööliste kinnitamise poolt on ja neid töötatöölisteks loeb. Teises kohas ütleb ta Saksa keeles: „Ich trete im Gegensatz zu Herrn Zacher für die Versicherung der Saisonarbeiter ein...“, mina igatahes prof. Zacher'i vastu olles pooldan ka seda, et sesoonitöölised tööpuuduse vastu kinnitatud saaksid.

Edasi oleks teine autor, nimelt Berni professor Reichesberg, Shveitsi riigiteaduste sõnaraamatu toimetaja. Tema liigitab tööpuuduse põhjuste järgi kolme liiki. Esimeses liigis nimetab ta niiöelda venivat või alalist tööpuudust, mis selle läbi tekib, et vabrikutes masinaid parandatakse ja selle tõttu ikka aegajalt töölisi töölt ära jääb, igal ajajärgul on teatud tööharudes osa töölisi tööta, see on alaline tööpuudus, mis mitte teatavatel ajajärgudel eriti nähtavale ei tule. — Teine tööpuuduse liik on akuutne tööpuudus, mis teatavatel aegadel nähtavale tuleb, eriti nõndanimetatud tööstuskriiside ajal, see on niisugustel kordadel, kui maailma turul rohkem kaupu on, kui neid müüa suudetakse. Laod on täis, vabrikud jäävad seisma, 100—1000 töölised tulevad lahti lasta. See on järsk tööpuudus. Kolmandat liiki tööpuudus on see, mille kohta prof. Reichesberg ütleb, et see on korduv tööpuudus. See tööpuudus ilmub teatud ajajärgudel järjekindlalt ja meie võime seda ka taliseks tööpuuduseks nimetada. See tööpuudus tekib näiteks aastaegade vahetusel, ilmade muutumise tõttu, nagu ehitustöö ja ka teised suvehooaja tööd talvel lõpevad. Niisuguste tööstuskondade töölised leiavad ainult teatavatel aegadel tööd, mis aga peaaegu järjekorraliselt teistel teatud aastaegadel lõpeb. Töö ei lõpe siin nendel põhjustel, nagu kahel esimesel juhtumisel, aga tööpuuduse mõju tööliste peale ei lähe kahest esimesest juhtumisest lahku.

Ma võiksin veel nimetada Würtzburgi prof. Schanz'i, kes juba enne maailmasõda, 24 aasta eest, sotsiaalse seadusandluse ja

statistika arhiivis pikema kirjelduse tõi tööpuuduse üle ja selle üle, kuidas tema vastu võidelda. Prof. Schanz'i arvates on sesoonitööliste kinnitamine tööpuuduse vastu väga raske, aga tema ei ole ka seisukohal, nagu ei oleks taline tööpuudus üldse tööpuudus.

Kuidas vaadatakse meie ligemates naaberriikides selle küsimuse peale? Mul oli ükskord juba juhus selle asja juures tähelepanu juhtida ühe raamatu peale, mis endine Soome sotsiaalminister, see on ka töö- ja hoolekandeminister, enne oma ministriksõlemise aega on kirjutanud. Selle raamatu nimi on „Talvi työtymyys“ see on talvine tööpuudus. Vaadake, see suur raamat on Soomes just talise tööpuuduse kohta kokku seatud, ja Eino Kuusi ei lausu sõnagi sellest, et sesoonitööline ei kuulu töötatööliste liiki, kui neil tööd ei ole, või et riik ja kogukonnad nende hoolekandest peaksid loobuma. Kui meie tööpuuduse vastu kinnitamise juurde tagasi läheme ja küsime, missugused ametkonnad või töökonnad need olid, kes tööpuuduse kinnituskassasid kõigepealt asutama hakkasid. Bernis võeti esmakordselt niisugune katse ette 1890. a. nõndanimetatud handlangerite ühingu poolt, see on ehituse abitööliste poolt. Seal olid ehitustöölised ja teised niisugused ilma kindla ametita töölised, kes talve tulekuga suurelt osalt ilma tööta jäid. Tähendab, Bernis asus nende tööliste ametiühisus mõtte teostamisele, et omakeskel tööpuuduse vastu kinnitamist toime panna. Et selle ametiühisuse kassa iseenesest nõrk oli, siis esines ta 1891. a. linnavalitsuse ees toetusepalvega, ja linnavalitsus andis sellele kassale abi. Nii katsuti ka Baaselis ja St. Gallenis asutada tööpuuduse vastu kinnitamist samade põhimõtete järgi. Kui meie edasi läheme tuttava Gent'i kinnitussüsteemi juurde, kus ametiühisused oma liikmetele tööpuuduse puhul toetust andsid, ja kus linnavalitsus süstemaatiliselt abi andma hakkas, seda omalt poolt osalt või täielikult tasudes, mis ametiühisused selleks otstarbeks välja andsid, siis näeme, et ka seal esimeses jones ehitustöölised ja teised niisugused töölised, kelle töö talveajal otsa saab ning kes selle tõttu tööpuuduse all kannatavad, üles olid võetud. (Töö-hoolekandeminister Chr. Kaarna: Omaabi organisatsioon!) No jah, omaabi organisatsioon tööpuuduse vastu võitlemiseks linnavalitsuste kaasabil. Sellele alusele jäidi kunni ilmasõja puhkemiseni enamasti igalpool, kus tööpuuduse vastu võitlemisega tegemist oli. Kui meie herra minister siin arvamist avaldas, et see tööpuudus ei ole, ja et see väide teiste maade majandusteadlaste juures tuge leiab, siis minu arvates eksis ta ja ei leia sellele väi-

tele kinnitamisest, eriti veel, mis puutub tööpuuduse vastu kinnitamiskassadesse pärast ilmasõda. Pärast ilmasõda näeme meie suurt tööpuudust, mille vastu kinnitamise teel mitte nii kerge abi leida ei olnud, vaid siis olid riigivalitsused sunnitud teatavat riiklikku hoolekannet moodustama, ilma et seda mõtet ette oleks toodud, nagu ei kuuluks sesoonitöölised töötatöölised ja abitarvitajate hulka. Inglismaal ollakse praegu tööpuuduse vastu kinnitamises kõige kaugemale jõutud. Seal on küll põllutöölised esitsa tööpuuduse vastu kinnitusest välja jäetud, kuid mitte sellepärast, et nad sesoonitöölised on, vaid sellepärast, et põllutöölised maal kergem elada on, ning et nad selle tõttu kinnitust nii väga ei vaja, kui näiteks ehitustöölised jne. Kuid see väljajätmine on ainult esialgne. Edaspidi aga, kui tööpuuduse vastu kinnitamine kindlama aluse saab, võib nendest kavatsustest, mis sennistest sammudest näha, välja lugeda, et ka põllutöölised kinnituse alla võetakse. — Saksamaal ei olda veel nii kaugele jõutud, kuid ettevalmistatavas seaduses on üles võetud isegi juba põllutöölised. Mina ei leia kuskil tööpuuduse vastu kinnitamises kõnet sesoonitöölised väljajätmisest. Küll aga kõneldakse sellest, et iga tööstusharu omaette kinnituskassa moodustaks. See on sellepärast soovitatav, et kõigis tööharudes ei ole tööpuuduse hädaoht ühesugune, ja et töölised, näiteks need, kes mitte nõnda sagedasti ja korduvalt tööpuuduse all ei kannata, ei taha heameelega oma peale võtta hooaja- ja sesoonitöölised kinnituskulud. — Kui härra minister järeldusele tuli, et meil tööpuudust olemas ei ole, või kui on, siis väga väikene, siis tuli tema sellele otsusele, et meil ka töötatöölised tööpuuduse vastu kinnitamist vaja ei ole. Tema andmetest, mis ta ette tõi, pidi selguma, et meie tööstustöölised tööpuuduse all ei kannata, ehk kui, siis õige väikesel arvul. Ka see väide on väga hädaohtlik. Kui meie ka tööpuuduse vastu kinnitamist sesoonitöölised suhtes praegu kindlale alusele seada ei suuda, oleks ometi väga ekslik öelda, et tööstustöölised kinnitust vaja ei ole, sest et nende juures tööpuudust märgata ei olla... See seisukoht on minu arvates täitsa vastuvõtmatu. Tuleme meelde möödaläinud aastat — tänavune ei ole mul hästi meeles — seal näeme, et Balti puuvillavabrik korduvalt kaheks kunni kolmeks nädalaks seisma jäi ja ka teisi juhtumisi on küllalt teada, näiteks Kreenholmis ja ka teistes vabrikutes, kus töölisi ajutiselt lahti lasti, või kus neid lühemat aega tööd teha lasti jne. Ma arvan, härra minister peab tunnistama, et meil siingi tööpuudusega kui järjekindla nähtusega tegemist on ja et selle

vastu kinnitamine on paratamatu. Kui härra minister arvab, — tal võib selleks ka põhjusi olla, et üldist tööpuuduse vastu kinnitamist meil läbi viia ei saa sellepärast, et meie töölised palgad väikesed on, ja et siin riiklik abiandmine meil töötaoleku korral kohasem on, siis ei pea see ometi paika suurtööstuse suhtes. Näiteks kiutööstuses oleks kinnitamine töölitele väga suureks kasuks, sest igakord, kui nad jälle nädalaks — kaheks töötä jäävad, oleks neil kinnituskassast teatavat tuge loota, mida neil nüüd ei ole. (Vahelhüüe töö-hoolekandeminister Chr. Kaarna poolt.) Et meie töölised palgad nii väikesed on, et nad ei suuda kinnituskassast maksta, selles olen ma Teiega täiesti päri, kuid siis on minul ometi õigus öelda, et töölised ei suuda lühikese suvetööga niipalju ära teenida, et nad talvel sellest ära elada võiksid ja sellest järgneb, et Vabariigi Valitsus oma asutustega selleks samme peaks astuma, et töölised palgad tõuseksid. Meil ei ole ainult eraettevõtete ja asutuste töölised tegemist, vaid meil on tegemist ka riiklikkude asutuste töölised, kelle tööpalgad samuti madalad on, aga nende tõstmiseks ei ole Vabariigi Valitsus, ega ka töö-hoolekandeminister, niipalju kui mul teada, midagi ära teinud. Siin võiks ka seda nimetada, et töö-hoolekandeministeerium isegi seda ei ole teinud, mis tema kõige esimene samm oleks pidanud olema, see on meie töö vahetalituste organisatsioonide väljajätmine ja kindlamale ning asjalikumale alusele seadmine. Ma julgen teie tähelepanu juhtida professor Schanz'i kirja peale, mis 1901. aastal ilmus, ja mida ma lihtsalt paari lausega puudutan, et näidata, missuguseid abinõusid tema tööpuuduse vastu võitlemiseks soovib. Siin on neid abinõusid üles loetud terve rida, mille peale ka meil mõelda võiks. Esimene neist on töö vahetalituse organisatsiooni väljajätmine. Kui meil põllumeeste poolt on korduvalt kinnitatud, et maal sagedasti töölised puudus olla, et töölised ei leita, siis kõneleb see ainult sellest, et meil töö vahetalituse organisatsioon viletas on, et töölised sinna minna ei tea, kust nad tööd saada võiksid. (Vahelhüüe O. Amberg'i, krst poolt.) Teie, härra insener ja konsistoriumi president, Teie teate seda muidugi, sest Teie olete nendel töölised südamed ja neerud läbi katsunud, ja teate, et selle väite vastu enam midagi ette tuua ei ole... Härra minister lõpetas, kui ma ei eksi, oma kõne sellega, et kes tööd otsib, see ka tööd leiab! See on just nii, nagu härra Tonkman'i ja härra Amberg'i kõnest võib välja lugeda. (K. Tonkman, põl: Ma ei ole täna sõnagi öelnud. Ma kuulan huviga, mida Teie räägite!) Härra Tonkman, ega ma siis seda öösel

välja ei maga, mis ma päeval kuulen! Teie ei tarvitse seda täna rääkinud olla, vaid seda võisite ka eile, üleile jne. rääkida. Ma ei ole öelnud, et Teie seda täna rääkisite. (K. Tonkman, põl: Ma sain Teist niimoodi aru!) Professor Hegel oli öelnud, et üksainus üliõpilastest olla tema ettelugemistest aru saanud, ja seegi olevat temast valesti aru saanud...

Seda väidet, kes tööd otsib, see ka leiab, ei leia ma ühegi autori juures, keda ma olen suutnud läbi vaadata, ja ei ole seda ka enne leidnud. (Töö-hoolekandeminister Chr. Kaarna: Miks Teie ei otsinud?) No jah, härra minister, Teie olete otsinud ja olete leidnud, aga ma oleksin Teile väga tänulik, kui Teie mind ka selle allika juurde juhataksite, kus ma teiste meeste juurest ka seda meetodi oleksin leidnud, mis Teil nii usukindel on. Siin on mul hulk raamatuid ja kirjutusi tööpuuduse üle, aga keegi ei ütle, et „kes tööd otsib, see ka tööd leiab.“ Tööpuuduse vastu võitlemise abinõu töö vahetalituse läbi ongi see, et otsimise aeg tarbetuks teha, sest otsimise aja eest ei makseta palka. Kui töölised kaks kunni kolm nädalat tööd otsima peavad, siis nad selle eest ometi palka ei saa. Riiklik ja kogukondlik asutus peab siis selle eest hoolt kandma, et töölised hea õnne peale tööd otsima ei tarvitse minna. Meie teame, et meieaegne töö ei ole enam nii, nagu ta näiteks 10.000 aastat tagasi oli, kus inimene hea õnne peale laande jahile läks ja kas ta siis sealt midagi sai või ei saanud, see oli tema oma asi. Meie elame praegu teistsuguses ilmakorras ja siin on vaja selle eest hoolt kanda, et töölised tööd otsida ei pruugi, vaid et see neile kätte juhataks ja nad teavad, kust võimalik on tööd saada. See on kõigi nende autorite vaade, kellega mina olen võinud ennast tutvustada. Ma pean tähendama, et kui härra minister niisuguse abinõuga välja tuleb, et sellega tööpuuduse vastu võidelda... (Töö-hoolekandeminister Chr. Kaarna: Teie jätsite silmapaari vahele minu kõne esimese osa, kus ütlesin, et on 1200 kohta ja 1000 töötatöölist.) Tähendab, siis Teie isegi loobute sellest. Siis oli 1200 kohta kätte näidatud ja see on tänuvääriline asi. Aga miks Teie siis ütlesite, et ta tööd otsima peab? (Töö-hoolekandeminister Chr. Kaarna: Ma tähendasin enne kohad ära ja alles pärast nimetasin töölisi!) Läänud aastal, ma arvan see oli kevadel, kui see asi siinsamas kõne all oli, siis olite Teie sama sõbralik kui põllumeeste rühma mehed ja ütlesite, et kui neil linnas tööd ei ole, siis peavad nad maale minema. (L. Johanson, stp: Sugulaste juurde.)

Sugulaste juurde, rohelise muru peale. Nüüd aga võtsite Teie tänuväärilisel viisil siiski teise seisukoha ja ütlesite, et kuidas võiks põllutöölist talvel tööle paigutada omal tööalal. See on üks põhimõte, mis tööoludele vastab! Ei ole võimalik seda põllutöölist, kellele aastateenistust ei ole, talvel põllutööle paigutada. Seda, härra Tonkman, olete Teie aga mitu korda öelnud, et saatke aga nad maale, küll nad seal tööd leiavad. (K. Tonkman, põl: Oodake, härra Martna, ma ütlen oma seisukoha, aga mitte praegu!) Härra minister seda väidet seekord selles mõttes alla ei kriipsutanud, vaid ta kriipsutas seda alla teist moodi, ja ma tulen selle küsimuse juurde tagasi. — Meil kõneldi läinud aastal sellest töö-hoolekandeministeeriumis, et töövahetalitusi tuleks laiendada ja paremale alusele seada, siis olin mina see, kes seda heameelega kuulis ja ma lootsin, et see tõepoolest läbi viiakse ja et sel omad tulemused saavad olema. Siijamaani ei ole ma aga sellesarnast kuulnud. Läänud sügisel, kui oli omavalitsuste tegelaste kongress, siis kutsus mind linnavalitsus raekotta muuseas ka töövahetalituse üle kõnelema. Muuseas soovitasin linna töövahetalituse tegelastele, et tööbörside juhid peaksid omavahel kokku tulema ja nõu pidama küsimuste üle, kuidas võimalik oleks tööbörsi paremini korraldada. Minu arvates oleks üks asi kõigepealt tingimata tarvilik, ja nimelt see, et keskkohast asutataks, kuhu andmeid saadetakse ja kust siis andmed edasi saadetakse tarviduse järgi. Aga seda ei ole meil veel sündinud.

Ma peatuksin nüüd mõne sõnaga selle juures, mis prof. Schanz Saksamaal tööpuuduse vastu võitlemiseks soovitas. Tema arvab, et soovitav oleks, kui nõutaks tööst lahtilaskmise puhul etteütlemit seaduse põhjal. Ja kui lepingud nii tehtaks, et tööandja kohustatud on töölisele kas 8 või 14 päeva enne lahtilaskmist ette teatama, siis arusaadaval viisil väheneks selle läbi tööpuudus, väheneks tööpuuduse töötundide ja tööpäevade arv, sest et ettevõtjatel oleks ikkagi võimalik, kahenädalise etteteatamise ajaks töölisele mõnesugust tööd leida.

Siis paneb prof. Schanz ette kontrolli alla võtta nõndanimetatud kodutööd. Meil ei ole kodutöö mõiste veel selge, ja ma olen kindel, et Riigikogu liikmed seda nii ei mõista, nagu mina mõtlen, sellepärast nimetan saksakeelse nime — „Heimarbeit“. Kui see „Heimarbeit“ ehk kodutöö kontrolli alla pandaks, siis loodab prof. Schanz, et seegi tööpuudust palju vähendab.

Edasi juhib prof. Schanz tähelepanu selle peale, et tööoskamatus on sagedasti töölt

lahtisaamise põhjuseks. Samuti on see põhjuseks ka töö mitteleidmisel. Ta soovitab, et kogukonnad ja riiklikud asutused kõigepealt selle eest hoolitseksid, et inimesed, kes oma tööd ei tunne, saaksid juurde õppida. Ja on huvitav tähele panna, et seda nõuannet, mida prof. Schanz umbes 25 aasta eest avaldanud, on tööpoolest ka silmas peetud. Pärast ilmasõda on paljudes riikides ja kogukondades selle peale üle mindud, et töötatöölisele abisaamiseks nõutakse, et töölised peavad neile korraldatud töökursustest ja -õpetustest osa võtma. Seda tuleks ka meil silmas pidada.

Siis on prof. Schanz'il veel üks väide, millel oma tähtsus ei puudu, see on, et üheks tööpuuduse põhjuseks on paljude õpilaste pidamine. Ma ei tea kuidas meil praegu õpilastega käsitöö alal on, sest praegu on meie käsitöö kängus, aga enne revolutsiooni, kui ma veel siin elasin, oli mõne käsitöö alal väga palju õpilasi. Ma tean, et trükikodades ja eriti töökodades, mis minu tööga lähemas ühenduses — nimelt lakeerimisetöökodades, peeti hirmus palju õpilasi, nii et need ettevõtted peaaegu ainult õpilastega töötasid. Õpilased tegid niikaua tööd, kunni nad ameti selgeks said ja siis Peterburi, Moskvasse või kaugemale Venemaale sõitsid. Kui nüüd õpilasi niipalju ei ole, ja teatavatel aladel, näiteks trükitöös, on selle vastu võideldud ja ülearu õpilased välja surutud, kui aga siiski rohkem õpilasi peetakse, kui töö vajadus seda tarvilikuks tunnistab, siis on selle tagajärjeks see, et õppinud töölised sellid tööd ei leia. Ja kui õpilaste pidamine korduvalt edasi läheb, siis niipea, kui õpilane on ameti ära õppinud, jääb ta sageli ilma tööta. Mina kardan, et samasugune lugu ilmsiks tuleb ka meie töökoolide juures ja riigi õppetöökodades. Ka seal õpetatakse õpilastele teatav töö kätte, aga on karta, et õpilased, kui neid suuremal arvul töökoolidest välja tuleb, hõlpsasti tööd ei leia. (M. Martinson, põl: Läheb külasse sepaks.) Külasse sepaks? Aga kui ta tiseriks on õppinud, siis ei oska ta ju sepatööd teha. (K. Tonkman, põl: Jälle häda!) Ja kui küla sepal tuleb aastas näiteks sada korda hobust rautada ja mõnda teist väikest tööd teha, siis ei anna see veel ülespidamise-võimalust. (M. Martinson, põl: Külades suur puudus praegu.) Mõnest käsitöolisest võib külas tõesti puudus olla. Igatahes nüüd, kus elu normaalset rada käib, tuleks ka selle peale rõhku panna.

Siis paneb prof. Schanz ette, et vanad töölised tuleksid aegsasti vanade-paiuki peale panna ja mitte oodata, et ka vanad töölised, kelle arv suur ei ole, töötatöölise arvu suurendaksid.

Edasi läheb prof. Schanz tööpäeva lühendamise küsimuse juurde ja tähendab, et tööpäeva lühendamine teatud määral tööpuuduse vastu võitlemise üks abinõu on.

Saksamaal ja Shveitsis on asutatud nõndanimetatud tööliste asundused või „Arbeitskolonien“. Need on umbes nagu meie Harku kolonii, kuid neil ei ole vangikoja iselaad. Seal on eriti mõned kirikuõpetajad, ja ma arvan, ühe nimi on, kui ma ei eksi, Bodelschwing, niisuguste asunduste pidajaiks. Saksamaal võtavad need asutused kas kogukondade või riigiasutuste toel teatava maatuiki enese kätte pidada, selle kohustusega, et nad töötatöölise enese juurde võtavad ja neid seal tööd teha lasevad. Niisuguseid asutusi on Saksamaal terve rida. Meil, õnnetuseks, nii sotsiaalselt tundjaid kirikuõpetajaid, — võivad ka köstrid olla, — senni ei ole, vaid meil lüüakse tööpuuduse peale käega. Juhiksin tähelepanu sellele asjaolule, et niisugused asutused väga kasulikud oleksid, eriti just vangide suunas, kes lahti saavad, kellel kuskile minna ei ole, kes järgmisel päeval jälle kinnivõetuna ütlevad: Mul ei ole midagi peale hakata, kuskil mulle tööd ei anta, ei jää muud üle, kui pean jälle uuesti vargile minema. (K. Tonkman, põl: Teie ütlesite kirikuõpetajad, aga kas härra Tallmeister ei ole kohane? Härra Martna, mis Teie arvate?) Kui ta tuleb, ehk Teie panete talle ise selle küsimise ette ja ta vastab Teile selle peale ehk küll ise.

Siis on Saksamaal ja teistel Kesk-Euroopa maadel veel nõndanimetatud „Naturalspflege-Stationen“, see on niisugused asutused, kus tööliste antakse ajutiselt süüa, aidatakse riiete poolest jne. Niisugused asutused on Shveitsis kantonite poolt vastava seaduse põhjal ellu kutsutud. Meil neid muidugi ei ole, vaid korraldatakse hädaabitöid, missuguseid, ma ei tea mis põhjustel, ühiskondlikkudeks töödeks nimetama on hakatud. Hädaabitööd ei ole ka mujal tundmata. Kuid mujal jäetakse ka harilikke töid talveks, eriti riigi- ja kogukondade töid, sest seal teatakse, et talisel ajal eraettevõtjad oma tööd suuremalt osalt seisma jätavad.

Prantsusmaal näiteks võideldakse — muu kõrval — ka humaansel või kristlikul viisil tööpuuduse vastu. Seal on vabad seltsid asunud, kes enesele ülesandeks on teinud töötatöölisele tööd muretseda, ja igaüks niisuguse seltsi liige kohustab end töötatöölisele nii ja niimitu tundi või päeva tööd andma ja palka maksma, kui töötatöölise tema juurde juhataatakse. — Belgias on tööliste eneste ametiühisused töötatöölisele töökodasid asutama hakanud. Niisugustel maadel, kus ametiühisused tugevamad ja kus niisuguseid töid tehakse, mis vähemates töökodades võimalik

kud, näiteks sigarite tegemine, kuvääride, kotikeste kleepimine jne., püütakse sellega tööpuuduse vastu võidelda. (K. Tonkman, põl: Aga kuipalju Belgias üks inimene aastas kirju saab?) Ega ma, härra Tonkman, seda sellepärast ei ütle, et meil peaks sedasama tehtama, vaid ma arvan, meil oleks mõndagi muud sellesarnast võimalik teha! Meil räägitakse naisterahva kodusest käsitööst, lastakse kindaid ja sukki teha, mis väga ilus asi on. Aga kogukonnad tulevad tulevikus ka teistsuguste kavatsustega, et see või teine tööala tuleb paremini organiseerida ja nõnda tegutsema panna, et seal korrapärasemalt ja rohkem oleks võimalik tööd teha. (K. Tonkman, põl: See on õige!) Ma tahaksin veel mõned näited tuua. Kas ei saaks Avinurme puuanumate tegemist elavamalt tegutsema panna? Mina usun, et meie Avinurme puunõusid ja Hiiumaa „keresid“, — härra Tonkman, Teie kui Läänemaa mees teate küll, mis on „kere“, — aga ka veel teisi asju võiksime valmistada paremini ja odavamalt omagi turu tarvis. Niisuguseid asju võiks katsuda ka välja viia. Puunõud ja teised niisugused asjad leiaksid näiteks ka Soomes turgu. Ma olen ise Helsingi turul niisuguseid asju näinud. Kui seal kodused inimesed neid asju teevad, siis võiksid seda ka meie inimesed teha, kuna meie töö palk ja töö odavam on, kui Soomes. Kuid see ei ole minu ülesanne olnud, mingisuguseid tegevusalasid eriti välja mõtlema hakata, mida talvisel tööpuuduse ajal tegema peaks, aga ma tahan Teie tähelepanu selle peale juhtida, et meil paratamata kohtasid ja inimesi on, kellel praegu võimalik ei ole oma tööjõudu tululikult ära kasutada. Peaks katsutama mingisuguseid töökodasid sisse seada, kus võimalik oleks talvist tööaega kasulikult ära kasutada, kellel talvel elukutse tööd ei ole. — Ma nimetaksin härra Kaarna'le veel ühte nime, see oli endine Frankfurdi bürgermeister Adikes, kes ka seda pooldas, et ka talise tööpuuduse all kannatajatele tuleb vastu tulla. — Adikes on igatahes üks tuntud majandusteadlane Euroopas. (Töö-hoolekandeminister Chr. Kaarna: Aga tegelikult?) Tegelikult viidi see läbi niipalju kui võimalik. Kuid kindel on see, kus midagi tehtud, seal on igalpool kaugemale jõutud, kui meil. (Töö-hoolekandeminister Chr. Kaarna: Selle vastu olla ei saa. Meie oleme nooremad, kui need kaugemale jõudnud. Aga alustuse asjas oleme rekordi võtnud.)

Üks asi, milles härrad ministrid oma seletustega lahku läksid, on nimelt suurtööstuse tööliste arv. Härra Kaarna kandis ette, et 1923. aastal oli 45.502 töölise, 1924. aastal — 41.822, ja käesoleval aastal — 45.834 töölise.

Härra rahaminister selle vastu kõneles ainult 30.000 — 35.000 töölisest. (Töö-hoolekandeminister Chr. Kaarna: Ma kõnelesin ettevõtetest, mis järelevalve all seisavad.) Ma ei taha sellest mingit erinumbrit teha, aga juhiksin ainult selle peale tähelepanu, et kui arupärimise peale vastatakse, siis peaksid igatahes ministrite näited arvude suhtes kooskõlas olema.

Ma tuleksin teise põhimõtteliku küsimuse juurde, nimelt selle juurde, millest meil härra Tonkman'iga jutt oli, see on võimalustest, kas ja kui palju meil maal töötatöölisi on, või kas on üldse võimalust maale rohkem töölisi paigutada, kui neid juba seal senni on. Ma arvan, siin olid härra rahaministri väited täiesti õiged. Meie ei saa tuhandeid, liiategi kümneid tuhandeid töölisi, ei tööpuuduse korral ega ka normaalsel ajal rohkem maale saata, paigutada, kui neid seal juba on. Meil on maal juba nõnda palju tööjõudu olemas, et sellest ääretumalt palju kaduma läheb. (K. Tonkman, põl: Millega seda seletate?) Varsti toon Teile andmeid. (K. Tonkman, põl: Siis ei ole õiged need väited, mida sotsialistid ütlevad, et maatöö raske olevat!) Ma ei ole kunagi öelnud, et maatöö raskem on kui mõnigi teine töö, igatahes on veel palju raskemaid töid olemas. Toome näiteks aja, kui meil vanasti sadamas rohkesti tööd tehti, ja Saaremaa tööline, kes kottisid kandma pidi, ütles, et „rubelnik“ tuleb küll päevan, kut seisa aga ka nagu Jesus risti peal“, siis on igatahes selge, et see töö raskem kui põllutöö on. Meil on 1923. a. põllumajandusliku statistika osakonna üleskirjutamise järgi 126.311 põllumajapidamist, neist on 11.007 niisugust, kellel põllumaad ainult alla poole hektaari on. Õnnetuseks on sellesse üleskirjutusse ainult põllumaa suurus üles tähendatud. Aga käesoleval aastal on sellesama asutuse poolt niisugune üleskirjutamine ette võetud, kus üldine maa suurus ära tähendati. Need andmed saame lootuse järele pea. Ja need on väga tähtsad.

Siis on 4.230 niisugust majapidamist või tööndust, kellel sugugi põllumaad ei ole. Edasi: 7.516 niisugust majapidamist, kellel $\frac{1}{2}$ —1 hektaar põllumaad on; 13.614 niisugust, kellel maad 1—2 hektaarini, 12.183 niisugust, kellel maad 2—3 hektaarini ja 19.322 majapidamise üksust 3—5 hektaari põllumaaga. Kokku on niisuguseid majapidamise üksusi 68.106. Miks ma neid andmeid ette lugesin? Sellepärast, et mingisugust võrdlust saada selle kohta, kas niisugustel väikestel majapidajatel on võimalik oma tööjõudu ära kasutada. Mis võtaksime siin juures mõõdupuuks? Võtame oma ideaalse normaaltalu. Normaaltalu juures on ette nähtud 10—12 hektaari

põldu. Nende 68 tuhande koha hulgas, mida ma siin nimetasin — kui meie ka kõigesuuremad võtaksime — on väike osa ainult niisuguseid, mis normaaltalust poole võrra vähemad on! Kui meie enestele küsimuse ette seadsime — et normaaltalud olid nõnda kavatsatud, et üks perekond kahe hobusega tööd tehes perekonna tööjõu ära kasutada võib, — kas on siis võimalik nende 68 tuhande koha juures, mis normaaltaludest nõnda palju väiksemad on, perekonna tööjõudu täielt ära kasutada? Kuid kui lähaksime eelpoolnimetatud astmetest veel ühe astme võrra edasi, see on nende juurde, kellel viis kunni seitse ja pool hektaari põllumaad on, siis tuleks niisuguseid kohti veel 17.047 juurde... Ka need on nõndanimetatud normaaltalust 2½ ha põllumaa võrra vähemad.

Austatud härrad, teie ütlete, et väikekohapidajad võivad oma tööjõudu teisiti kasutada, võivad oma majapidamise nii sisse seada, et seal võimalik oleks intensiivsemalt tööd teha.

Ma ei kahtle selle juures, see peab meie põllumajandust juhtiva koha siht olema ja ma võin heameelega tunnustada, et meie asunikude liit tahab selle juurde üle minna, et meie väiksemate kohtade pidajatele niisuguseid soovitavaid majapidamise kavasisid kokku seada, nagu näiteks kodulindude pidamine jne. Praegu aga seda meil ei ole, liiategi peame seda siin meeles pidama, et meie niisuguste väikeste kohakestega samasuguses seisukorras ei ole, nagu on seda palju teisi maid, Daanimaa ja Lõuna-Saksamaa. Kui meie võtame Lõuna-Saksamaal või ka Daanimaal üks vakamaa maad, siis ei ole seal see vakamaa seda, mis ta meil on, sest seal on lähedal turud, kus teatavaidprodukte müüa võib. Meil on aga ainult mõni linnakene, ja see turg, mis aiavilja ja juurevilja produkte vastu võtab, on selle linna naabruses asuvate talude produktidega juba sedavõrd varustatud, et kaugemalt siiatoojad neile ainetele enam turgu ei leia või väga raskest leiavad. Kui meil öeldakse, et need väikesed kohad võivad lehma pidada, siis teavad põllumehed seda paremini, et lehmapidamine 2 ja 3 hektaarilise koha peal nõnda kasulik ja nõnda hästi võimalik ei ole, kui see on suure koha peal. Kui popsnik oma väikese koha peal saaks 1—2 lehma pidada, siis tasub ju ometi lehma talitamine, kui ka piima vedamine kesk-kohale ennast kümne lehma juures palju paremini. Sellest seisukohast vaadates peab ütleva, et meie väikekohapidajad, need 60—70 tuhat perekonda, kellest meie siin kõneleme, et nad väga palju teisesüsteemilist majapidamist pidada ei saa, kui lihtsalt kõrsvilja ja kartuli kasvatamist. Selle paratamata tagajärg on aga see, et nendes majapidamistes väga palju tööjõudu kaduma läheb. Viimastel

päevadel on kõneldud popsideküsimuse lahendamise üle. Kui me ütleme, et 15-tuhandelise popsipere seisukorda tahetakse parandada, siis peaks neile ometi natukene rohkem maad püütama anda, mis peaks niihästi põllumeeste kui ka teiste poolt väga arusaadav nõudmine olema. (K. Tonkman, põl: Härra Martna, Teie tunnete ju meie talusid väga hästi Läänemaal ja mujal, milleks siis neid väikekohti veel juurde asutada, kui needki, mis olemas, end ära ei tasu.) Noh, kas ta end ära tasub või mitte, härra Tonkman, kuid nad on olemas ja mina olen üks viimane neist, kes valmis on soovima, et need väikesed kohakesed ära hävitatud peaksid saama. Aga peaks võimalusi kaalutama, kuidas neile nõnda palju maad juurde anda saaks, et nad võiksid oma tööjõuga rohkem produktisid valmistada ja oma tööjõudu ära kasutada. (K. Tonkman, põl: Kuidas Teie võite anda popsile maad, kui talu isegi väike on.) Ega ma ei ole näpuga näidanud, et Tonkman'i või Laarman'i talud tulevad ära võtta! Aga vaadake, ma ütlen üht: Ma olen, nagu Teie teate, ka Läänemaal käinud, olen ka mujal käinud, mil puhul olen ka ikkagi midagi näinud ja ma tean, et on meil järel külakondade maatükke, kus kasvab lepik kui pilliroog, mida võiks hea tahtmise juures adra alla võtta. Ma olen juba 50 aasta eest kohtadel ringi sõitnud ja olen lepikuid näinud, mis üles juurides hea viljamaa annaksid. (K. Tonkman, põl: Ei ole töölisi, kes juurib?) Ma tean, et ülesjuurimine raske on, aga kui ta kord üles juuritakse, siis annab see lepikualune suurepäralist vilja. (K. Tonkman, põl: Igaüks tahab valmis põldu saada, kes see juurima hakkab.) No jah, ma tean ka, et ka Teie ennemalt ülesharitud põllu võtate, kui niisuguse lepiku, aga ma usun kindlasti, kui külakond popsnikule abiks on, et ta sinna asuma võiks minna ja lepikut juurima hakata, siis inimesi küllalt leidub. Rkl. Tonkman ütleb, et meil maal sageli tööjõust puudu on. Kui ma siin näitena ette tõin, et meil 60—70 tuhat majapidamist on, kelle pidajad oma tööjõudu täielt kasutada ei saa, siis peab siin teatav vastolu olema, mis tuleks lahendada. Sest sageli juhtub, et niisuguste väikekohtade pidajad sel ajal just omal kohal töödega seotud on, kus nad palgatööd võiksid saada. (P. Järv, põl: Lepikut juurima ta ei taha ikka tulla.) See väide ei ole õige. Meil on ikka lepikud üles juuritud ja neid on siis tahetud juurida, ja kui seda senni on tehtud tahtmisega, siis peab seda tahtmist ka tulevikus olema. (J. Eigo, põl: Vanad põllumehed juurivad, aga need ei taha.) No ja, ma tunnen ju seda viit, mida Teie laulate, ja pilli, mille peal Teie mängite.

See on ju ikka nii: Teie ütlete, need popsid on pahad... (K. Tonkman, põl: Härra Martna, Teie ütlete, et vaat need teised on pahad.)... nad ei viitsi tööd teha. Teie võite kõik protokollid läbi otsida ja Teie ei leia kuskilt, kus ma oleksin öelnud, et need teised on pahad. Tööline on, nagu tartlane ütleb, „patane,“ ta on inimene, nagu iga teinegi ja tal on samased tahtmised ja soovid, nagu Teil ja minul, ta tahab samasugust valmisharitud põldu saada, nagu Teie ja minagi. See on arusaadav. See on ju iga inimese omadus. Aga teatava korraldusega on võimalik kõiki neid pahesid kõrvaldada ja on võimalik mingisugust lahendamisteed leida. — Kui teie, härra Tonkman ja teised, edaspidi jälle selle väitega tulete ja ütlete, et meil on maal töolistest puudus, siis tuletage meelde, et meil on 60—70.000 väikemaapidajat oma perekondadega, peale selle on minu rehkendamise järgi ja statistiliste andmete järgi maal peale 40 tuhande käsitöölise perekonna, kes kõik tööd otsivad. Ja kui meie ikka veel ütleme, et meil on töolistest puudus, siis ei seisa see tõsiste asjaoludega kooskõlas. Nende perekondade liikmete ja perekonnapeade tööjõust läheb äärmiselt palju kaduma, ja see on üks pahe meie riiklikus elus ja rahvamajanduses. Mina ei taha siin kedagi süüdistada, meie oleme need olud ajaloost enestele paranduseks saanud, meie ei ole neid niisugustena enestele korraldanud. Kuid mina ei ole veel kuulnud, et ükski põllutöö- või töö-hoolekandeminister oleks leidnud, et siin on vaja midagi korraldada. (K. Tonkman, põl: Aga kuidas teha?) Asutame komisjoni ja alamkomisjoni, nagu meie seda ikka teeme, ja siis uurime ja otsime, kuidas seda teha. (K. Tonkman,

põl: Sellega olen mina nõus, et meie hakkaksime algusest peale, et leida kus viga seisab, aga üldlausetega ei ole mõtet esile tulla.) Härra Tonkman, mina arvan, et Teie ei või minule ette heita, et mina üldlauseid armastan tarvitada. Mina ei armasta, ega oskagi sõnu teha, vaid olen ikka asjadest püüdnud rääkida. (K. Tonkman, põl: Aga kus on need põhjused, meie peame põhjused leidma.) Mina pean väga kahetsema, kui Teie neist põhjustest, mida ma siin ette kandsin, aru ei saa. (K. Tonkman, põl: Teie rääkisite väljamaast aga mitte kodumaast.) Kulla härra Tonkman, need 70 kohta, millest mina rääkisin, ei ole ju väljamaal, vaid meie armsal Eestimaal, ja see on ju ometi üks põhjus! Kas on see põhjus? Kui perekonna peale on ainult pool või veerand hektaari, siis ei saa ta ometi oma tööjõudu seal kasutada, vaid peab tööd mujalt otsima, ja kui tema mujalt tööd ei leia, siis peab ta nälgima. Ega Jumal siis taevast, nagu minu ristiisa ütles, kellelegi pudru sülle ei viska!

Kui ma need põhjused Teile ära ütlen, ega siis sellega ei ole kõik heaks tehtud, põhjusi on selleks tarvis, et meie teame, kuhu hoovad külge paneme, ja teame, mida parandada.

(Hüüded: Lõpetada.)

Juhataja **A. Rei**: Ettepanek on tehtud, koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 2.20 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **A. Rei**.

Abisekretäär **L. Raudkepp**.